

R. P. Thomæ Tamburini È Societate Jesu Opera Omnia

Tamburini, Tommaso

Lugduni, 1689

Tractatus quartus huius libri octavi agens de circumstantiis, testimoniis, & concausis.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-78172](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-78172)

conferret, & non hinc ad decem annos, quanti faceret eam presentem collationem? Ego, imò, & tu, & sanam mentis quisque pluri faceret, quam inferiora quæque bona, ac vitam ipsam: aliud igitur est æstimatione rei in se, aliud, quoad aliquam circumstantiam extrinsecam ipsi rei connexam.

Quanti valeat promissis non repetendi mutuum, &c.

17. Illud denique ante omnia interest hic scire: Eo quodnam pretium exigere esse congruum ex hoc titulo? Iudicio experti, omnibus expensis, respondebis, sed adhuc ugeo, equidnam est hoc prudentis arbitrium? Bursæ, ait Lessl. l. 2. c. 20 n. 12, determinatur à mercatoribus ejusmodi pretium singulis annis, aliquando sex, aliquando septem, usque ad duodecim, non verò ultra ex Caroli V. Constitutione: additque hanc eandem lucritaxam posse quemlibet non Mercatorem exigere ex suo mutuo, quia posito constituto, sit taxa communis pro omnibus. Audio; sed idem Lessius hoc non approbat paulò post num. 127. atque, præsciendò à lucro cessante, vel lucro emergente, id injustè statui, muldò magis, quia nos quærimus universatè pro locis, ubi hæc taxa non statuitur. Aliquid ergo nos firmitus statuamus, & loquamur de mutuo in pecuniæ exempli gratiâ, per annum, nam pro mutuo olei, frumenti, &c. potest evenire, ut annus non reputetur longum tempus: ut dixi num. 11. cum contra regulariter pro mutuo in pecunia longum reputetur tempus unius anni, muldò magis duorum, trium, &c.

18. Dixi iam posse pro hoc titulo promissionis non repetendi pecuniam mutuum pro quolibet anno, licet in nostra hac ætate pecuniosa exigi quinque pro centenatio. Ita Caram. l. 2. Theol. moral. num. 799. Ratio est, quia ejusmodi promissio regulariter tanti videtur æstimari posse à prudentibus; Et huius ratio est, quia pretia rerum ex communi æstimatione hominum pendunt: commune autem hominum iudicium nunc videtur esse, ut qui vendit suam libertatem de resumenda sua pecunia per annum, quinque exigat pro centum, cuius rei signum est, quia si cuilibet prudenti dicatur: Vel elige nunc habere centum numeratos aureos, vel centum & quinque post annum, eligeret potius centum presentis, quam centum, & quinque futuros, qui ex multis eventibus impediti possunt, ne habeantur. Confirmatur, quia asscuratores in mercium periculis, nec valdè excedentibus, nec admodum levibus, si quinque pro centenatio sumant, non imprudenter, nec injustè se gerunt: ergo pari modo in casu nostro; cum illa promissio non repetendi trahat semper non vulgari periculorum, difficultatumque timorem.

19. Ex his collige primò: Viduæ illi allatæ §. 3. n. 28. posse concedi, si vera esset doctrina numeri secundi hætenus expensa, quinque pro centum, nempe, quia propter bonam fidem judicare possumus, eam celebratam fuisse contractum hunc promissionis non repetendi, &c. Collige secundo, cur mulierculis illis allatis eodem num. 30. negandum sit quidpiam lucri percipere; Nimirum, quia unus aureus ad rationem quinque pro centum ferè nihil, vnum scilicet, vel alterum obolum in anno potuisset es hoc titulo promissionis parere: & tamen illæ repetebant aliquos Iulios, nec post annum sed post hebdomadas. Hæc quoad totam hanc huius §. 6. difficultatem expendenda sapientiorum stateris obtulisse sufficiat.

§. VI. An liceat quid supra sortem reportare ob molestiam privationis suæ presentis pecuniæ.

1. Adhuc nonnulli aliud caput accipiendi supra sortem, nempe, ratione molestiæ, quam ex sua absentia pecunia quis percipit, seu ratione carentiæ consolationis, qua quis frui solet, dum domi, & in arca suam pecuniam presentem habet, quem animi

sensum comprobat fortasse avarus ille, dum appetit rationem sic sibi blanditur:

At mihi plaudet domi hæc nummos contemplari in Et quidem in Caram. l. 2. Theol. moral. d. 14. num. 361. quiturque, Mea apud Dicast. l. 2. de instr. o. d. 1. d. sic habet: Distinguo molestiam à periculo, vel à emergente & a lucro cessante. Est verè aliqua reuerentia videndis rebus pretiosis, cum non sit in possidendi: Præcipua comœdia, vel videnda bestia, datur pretium, & pro contradit, cur non pro videndi, vel possidendi? Hinc auri paribus? Ratione ergo huius molestiæ à rebus pecuniæ suborta, præciso omni alio periculo posse quædam prorsus accipi, affirmat Medina. Et D. Thomas præter qu. 78. art. 1. indicam speculativè probat. Dicastillus contradicit, & inquit: Mibi hæc sententia speculativè improbabilis, & moraliter in praxi emittenda detur perniciosa. Videte Censorium Canonem (sive pericilio doctrinam condemnantem? audite tamen num. 2. deinde esse contrarium, & c. Hæc Caram.

2. Equidem cum ad praxim animus meus sit intentus, aio, hanc molestiam in praxi esse admodum, ut in communibus commerciis parva, atque nihil reputetur, & c. propter eam. & ne vix quidem pretio compenditanda. Dicast. absolute hanc sententiam docet loco citato num. 251.

§. VII. De Cooperatoribus cum usurario, & de remissione panis. Remissio.

1. DE Cooperantibus cum usurario dictum est in Dicastillo lib. 3. cap. §. 4. a num. 42.

2. Quas autem penas, obligationesque contrahunt usurarii? Quia ratione eorum bona remaneant obligata restitutioni: An dominum acquirant eorum, qui per usuram acquirunt, quantum eorum hæredes debent, quo modo restituere; sunt res obviæ. & facile habentur ex Doctoribus possunt apud de Lugo, d. 35. §. 1. & 3. Apud Lessl. lib. 2. c. 20. dub. 10. & 12 Dicast. lib. 2. c. 3. Barth. à S. Fault. in spec. d. 169. 100.

TRACTATUS IV.

De Circumstantiis Restitutionis, & Concausis, &c.

C A P I T L

De Novem Circumstantiis Restitutionis.

1. His versibus continetur:

Quis, Quod restituit, Cui, Quantum, Quomodo, Quando, Ordine, quoque loco, quæ Causa excuset iniquum,

§. I. Quis.

1. Profectò, is restituere tenebitur, qui ad id adhibetur a Iustitia, de qua re in tota hac materia de restitutione disputatum est. Ita sanè. Vetum, quæ alibi locum commodum non habuerunt, hic subiicienda sunt, idemque faciendum in singulis propositis circumstantiis. In hac ergo prima circumstantia docebitur, an restituere teneatur pauper fictus, & an Religiosus alieno, vel furto gravatus.

Pauper fictus.

2. Qui simulata paupertate accipit Eleemosynam, peccat, teneturque ad restitutionem, ex Castro Palencia tract. 6. d. 2. punct. 14. num. 5. Ratio est quia accipit

ne titolo; cum enim interponant fraudem, facit, ut de-
bitus finis, quo Dominus movetur ad dandum, qui fi-
nis erat paupertas.

Cui autem sunt restituenda, ab hisne pauperibus veris,
qui ipsi Domino quia illam est elargitus? Vide latè apud
Bartol. 1. d. 1. c. 1. & num. 8. §. 6. Et Sotus quidem, quem
sequitur Dian. p. 6. tract. 8. ref. 109. putat, Domino, qui de-
bitum dedit, Medici, & Navarri, pauperibus.

Si fructus tamen caderet in modum, non verò in sub-
stantiam, posset Eleemosyna iuste retineri, quia, quoad
substantiam, adesse sufficiens voluntarium, ut si qui-
dam Eleemosynam quidem tibi porrigeret, sed nisi fingeres
paupertatem, non adde promptè, ac liberaliter. Atque ex
hoc capite frequenter excuso veros pauperes, sed ultra
modum suas necessitates exaggerantes. De hac re tota
reputat auctores max citandos fusi agit Dicastill. lib. 2. r. 2.

3. Obicit: Qui fingens Sapientiam, virtutesque,
accipit ab Episcopo beneficium, valde accipit, nec obli-
vitur illud resignare, & qui ordinatur, verbi gratia, Sacer-
dos sine patrimonio, vel cum Excommunicatione, vali-
de inquit, & tamen Episcopus, si scivisset veritatem,
non concessisset beneficium, nec ordinasset: ergo pari-
tatione semper valde donabitur Eleemosyna in casu no-
stro, & Respondeo, nego paritatem; nam Episcopus
quando actu confert beneficium, vel ordines, absolute
intendit hæc conferte huic determinate personæ, sic
expediente recepta consuetudine, & bono Ecclesiasti-
co: ne Ordines, & Beneficia, sub infamatis fidelium
scandalis, incerta essent; id quod non est in casu emen-
tiae paupertatis. De Mendicantibus ostiatim modicas
Eleemosynas benignius loquitur Granado 2. 2. contr. 3.

4. Quid de paupere, qui pigritia, vel etiam cupidita-
tis causa Eleemosynam potest, Respondeo, si verè est
pauper, nec mortaliter peccat, nec ad restitutionem tenet-
ur. Ita Bartol. apud Dian. part. 5. tract. 8. ref. 21. §. nota
enim. Non prius, quia otiositas illa, vel cupiditas, nisi
aliud habuit, non pertingit ad gravem deordinationem.
Non postea, quia constante paupertate constat finis
eleemosynæ.

Quid, de Eremita, seu serviente alicui Ecclesiæ;
Respondeo, licere huic vivere iuxta suum statum ex
Eleemosynis Ecclesiæ, illi tamen equaliter providendo;
quia, qui altari servit, de altari & vivat. Quod ex suo
competenti victu, Ecclesiæque cultu superest, posse
cum dote, sive suis cognatis, sive extraneis, modò sint
pauperes, & modò ex circumstantiis non appareat Do-
mini Fidelium Ecclesiæ ornatum applicari, colligitur ex
dictis.

1. At verò, cuinam iniuste sic fortè accepta sunt
restituenda, Dominone, an pauperibus, an locis piis?
Respondeo, utrumque esse probabile, docet Vasq. opusc.
de Eleemosyna. c. 5. §. 4. d. 1. quem sequitur Castro-Pal. r. 1.
r. 5. d. 2. p. 1. 4. n. 7. & Diana, l. c. ref. 22. Domino, quia
is non dedit, nisi huic, ergo non alteri. Pauperibus; quia
qui dedit, non respexit, nisi rationem veluti genericam
Paupertatis, & Christi Domini amorem; unde saltem
regulariter non abstinent intentionem ad hunc numerum

pauperem: ergo iam habetur voluntas eius interpreta-
tiva dendi cuicumque alteri pauperi, vel Ecclesiæ nomine
Christi. Illud adverto, si quis ficta nobilitate dicendo, v.
g. se esse filium alicuius Principis accipiat aliquid, ut si
hospitio magnifico exciperetur, obligari ad restitutionem
Domino, nec posse pauperibus, quia tunc motivum, ne
in genere quidem, attingit paupertatem. Simile quid de-
cerne in similibus.

6. Ex dictis potui primò quidam pauperula in-
terrogationi responsum dare: Asserebat illa se Eleemo-
synis quotidianis summam constasse vigintiquinque au-
reorum, eamque servare pro necessitatibus fortasse ino-
pinatò superventuris: sciscitabatur ergo, an deinceps
Eleemosynas sibi à fidelibus erogari solitas, posset acce-
ptare, imò, an exposcere ipsi liceret, quibus viveret in
dies, & quod ex iisdem superesset (supererat frequentissi-
mè) summæ illi à se sepositæ superaddere; Respondi,
modicam videri illam acquisiti cumuli quantitatem; qua-
re non videri eam iam excessisse fines paupertatis, ut non
posset deinceps mendicare: per speratam autem pecu-
niam consequenti tempore acquirendam, tunc demum
illam verandam esse ab acceptatione, quando prudenti
iudicio, secundum eius infimam status conditionem, non
indigere amplius comprehenditur: expendendo tamen
necessitates moraliter proximas, non verò quasque
remotas; has enim quicumque divites timere possunt,
nec tamen valent titulo paupertatis Eleemosynam ex-
poscere; concedit nihilominus Diana part. 2. tract. 1. mis-
cel. ref. 8. Eleemosynam posse petere eum, qui filias ha-
bet nobiles, quas commodè dotare non potest, etiam si
non desint necessaria ad vitam suam, & filiarum utcum-
que sustentandam.

Secundò, ex dictis approbavi cum Sanchez lib. 7. in
Dec. c. 24. num. 14. communem praxim, quâ divites colli-
gere alicubi solent stipem pro carcere conclusis, pro Xe-
nodochiis, pro pauperibus. Nam etiam tum finaliter verè
egentes sublevantur.

Vnum observavi: Si quis dives obligetur alicquem
pauperem alere, non posse pro ipso Eleemosynam pe-
tere: Pater, verbi gratia, vel frater non potest Eleemo-
synam colligere pro filio, vel sorore pauperibus. Ratio
est, quia ex eo, quod filios, & sorores gaudent Patre, fra-
tre divite, habent ius, quo ali ab ipsis debeant: ergo
in pauperes non sunt, pro quibus possit ab iis, quibus
incumbit eos sustentare, eleemosyna colligi, & c. Ita San-
chez lib. 1. in Dec. cap. 14. num. 6.

Religiosus ære alieno, vel furto gravatus.

7. Potuit hæc debita Religiosus contraxisse ante pro-
fessionem: potuit postea.

Ante Professionem.

Quoad prius, Praemitte, per se ære alieno undecun-
que gravatum, non habentem unde reddat, posse reli-
giosam vitam suscipere. Ita S. Thom. loco mox cit. alique
quos citat Sanch. l. 4. in Dec. c. 19. num. 7. contra Mol. r. 3.
d. 7. §. 8. alioque. Ratio S. Thomæ, 2. 2. quæst. ult. art. 6. ad 3.
est, quia hic putatur cedere bonis, quod facere posse cui-
libet liberum est: nec enim obligatio, quamvis iuramen-
to firmata, ad reddendam pecuniam, tanti est, ut fidelem
privare possit bono tam superioris ordinis, quale est Deo
omnium Domino vitam addicere.

8. Dixi primò, (per se) nam hodie adest Sixti V.
prohibitio. Ne quis ingenti ære gravatus, vel reddendis
rationibus obligatus, & c. ad professionem admittatur, illam
lege cum moderatione Clementis apud de Lugo r. 1. de
iust. d. 2. i. sect. 6. à n. 76. & Castro-Pal. tom. 3. tract. 16. disp. 1.
punct. 7. §. 2. num. 10. & Dicastill. loco mox citando, sed in-
terim nota illud (ingenti)

9. Dixi secundò, (non habentem unde) nam si habet,
quod debet, relinquere debitoribus opus erit, perinde
enim facit, ac qui bonis cedit. Addunt Sanch. loc. cit. n. 8.
aliique

aliquae apud de Lugo l. c. n. 65. quibus adde Dicastill. lib. 2. de iust. tract. 2. disp. 10. dub. 8. num. 129. intra breve tempus, puta unum, vel alterum annum, posset manendo in saeculo creditoribus satisfacere, obligari non statim ingredi. Congrua doctrina, sed nequaquam, obligans. Ratio est duplex: Altera ducitur ex expressa autoritate S. Thom. loco citato, quae ad faciendam nostram sententiam probabilem sufficiens est: Altera ducitur ex ipsa natura Religionis, quae non habet solam bonitatem ceterorum consiliorum, ob quae fateor non posse negligi satisfactionem debitorum, maxime ex delicto, neque enim posset quis, ut orationi vacare, ut Xenodochio servire, relinquere satisfactionem ex iustitia, quae fortior est: Sed habet etiam status Religiosae bonitatem longe superiorem, nempe se in servum Dei perpetuo mancipare: ut semper existimata sit professio cuiuscunque Religionis maximum, ac summum, quod possit homo ex se Deo tradere: nam vitam, cum eius homo dominus non sit, tradere ex se non valet. Hinc ergo fit, ut irrationabile sit, tantum bonum velle à quocunque debito retardari. Dico (quocunque) nam si violasti virginem, v. g. sub spe coniugij, merito ab ingressu Religionis retardaberis, quia in violatione non agitur de debito rei pecuniariae, sed de debito circa assumptionem status, quem sine nota non potest suscipere virgo illa, nisi mediante statu matrimonij à te suscepti: cum igitur hic concurrat susceptio status tui, quem praetendis in Religione, & status matrimonij, quem virgo praetendit (nisi volens remittat) non est mirum, quod praevalcat status matrimonij, puta in favorem virginis affecta à te illi iniuriā. At in debitis pecuniariis cum concurrat solutio alienae pecuniae, & status Religiosi susceptio, haec, ut potest bonum admodum excellens, praevalere debet. Nihilominus, consulto ad finem non solvendi debita, & non propter alium superiorem salutis propriae bonum, velle Religionem ingredi, nullo modo sine peccato iniustitiae concederem.

10. His praemissis, Dico primo, gravatum in saeculo praedictis debitis sive ex contractu, sive ex delicto (nam si non ingentia sunt, licite admittitur ut vidimus, ad professionem) eundemque nulla bona habentem, quae secum ferre queat ad Religionem, ad nihil ipsum obligari. Ratio ducitur ex dictis, quia, ob tantum bonum Religionis, potuit cedere bonis: An in Religione adhuc teneatur laborare, ut solvat ea debita, si possit, mox subiticiam. An etiam licite, quando, quamvis ingentia sint debita, sunt tamen incertorum dominorum: vel quando sunt contracta sine culpa, vel quando ex sola liberali promissione: Vide apud Dicast. l. c. n. 145.

11. Dico secundò: Si is aliqua bona habeat, quae ad Religionem ferat, obligati tunc Religionem solvere praedicta debita, iuxta vires bonorum allatorum. Ratio est clara, quia bonorum successor adstrigitur debitis eius cui succedit.

12. Verum, hic duae subdubitationes emergunt. Prima: Quid si huic iam professo in Religione deferatur aliqua hereditas, legatum, donatio?

Respondeo: Sanchez lib. 7. in Dec. cap. 31. num. 4. cui adde Felin. Azor. Molin. aliisque apud Castro Pal. tom. 3. tract. 16. d. 3. p. 16. n. 3. docet ex his Religionem obligari satisfacere pro dictis eiusdem Religiosi debitis, quia nunquam per ingressum Religionis factum à debitore derogatum fuit ius creditorum in ea omnia, quae obvenire possunt Religioni ratione personae ipsi obligatae. Confirmari potest, quia sic, qui cessit bonis, si quid praeter necessaria alimenta forte acquisiverit, debet id creditoribus dare, ut omnes fatentur.

Verum (rogat à tanto Viro veniā) hoc ipsum erat probandum, an tale ius retineant creditores in Religio. Ad confirmationem enim clara patet disparitas: nam saecularis cedens bonis nec fit alterius, nec fit incapax dominij, ut fit Religiosus. Praeterea mihi videtur posse contra Sanchez ex ipsius doctrina probati opposita.

sententia, ipse enim, plures referens l. 7. in Dec. d. 1. & Castro Pal. l. 3. tr. 16. d. 2. p. 5. n. 3. & communiter sequenter pretium laboris Religiosi non acquiritur quasi primo ipsi Religioso, & deinde Religioni, sed immediate ipsi Religioni, quia ipse Religiosus in cap. nino est acquirendi dominij. Iam ex hoc principio sequitur, creditores nullum ius habere in bona illius, qui professionem debent enim habere ius in Religione, quod nunquam habent.

13. De hac nostra sententia sic habet Castro Pal. l. 3. tr. 16. d. 3. Ergo Monasterium ex bonis, occasione debet Religiosi, post professionem, acquisitis, satisfacere creditoribus. Tum quia debita sunt extincta: Tum quia illi fructus Religiosi non acquiruntur, ut exinde onus creditores transfervatur: sed immediate acquiruntur Monasterio, non ex persona Religiosi, sed ex bonis ab illo acceptis, quia sub eo onere obligationem satisfaciendi creditores committimus. Haec tenet, Castro Pal. l. 3. tr. 16. d. 3. in me pariter oppositos effectus. Alterum, scilicet, pensionem tanti auctoritatis, additis non vulgaribus dictis rationibus, videri sufficere ad id probandum, tamen, Alterum, quod tantum auctor solvere debet, decernere, me urgere, ut nec ego decernam.

Fateor tamen conveniens esse, tunc Religiosum praedictis supervenientibus bonis solvere praedicta debita: & quidem potest, quia probabilissima est sententia Sanchez: Quare tunc non dicitur Praelatus dissolvere Religionis, sed solvere debita, ad quae solvenda debili, immo communi sententia confingitur.

14. Secunda subdubitatione: An hic Religiosus debet laborare, quod pretium laboris impendat ad solvendum praedictorum debitorum? Respondeo non obligari. Nam cum ipse nullius dominij capax sit, & tunc acquirat, immediate cedat Religioni, de eo pretio necesse non potest: solutio autem debiti ex propriis fieri non ex alienis.

De Lugo de iust. d. 21. sec. 6. num. 79. duo docet: primum, obligari Monasterium solvere praedicta debita ex pretio eiusdem acquisito eo Concilio actionibus, &c. Alterum ibid. num. 82. versultima de praesenti, non obligari Praelatum ad dandam licentiam, ut laborando acquirat aliquid, quo praedictis debitis satisfaciat, quia Praelatus ius habet impediendi subditum in aliis actionibus, prout Praelato ipsi laborat. Dico tamen, haec duo dicta sibi minus coherentia: enim potest Praelatus prohibere, ne subditus ad hunc finem laboret: cur non poterit impedire, ne pretium laboris ex labore detur debitoribus illis: Vtque eum iure aequè potuit Praelatus, & in personam Religiosam in pretium ab eodem acquisitum. Melius igitur sic habet Castro Pal. tom. 3. tr. 16. p. 7. §. 4. n. 8. Sed verum est, quod, neque Praelatum obligatum esse hanc licentiam (laborandi) concedere, neque se illa uti: Quia non creditur sed Religionis est, & professione facta cum cessione bonorum debita extinctis. Notas: Id de hereditate, vel legata delatis, post professionem noluit decernere Castro Pal. modò num. 13. sed hoc de labore absolute, & sine hereditate, decernit.

15. Illud apud neminem inveni, & tamen contra ter dico, tum pro praedicta difficultate, tum pro praedictis sequentibus, haec non procedere de Religiosis Militaribus, v. g. Hierosolimitana, S. Iacobi, &c. quumvis sequamur illam opinionem, quod sint in quocunque rigore Religiosi. Ratio est, quia hi, cum amplam habeant suorum bonorum administrationem, non censentur cedere bonis, cum eas Religiones possident, &c.

Ex alieno gravatus post professionem.

16. Quoad posterius, quando scilicet Religiosus con-

This image shows a blank, aged, cream-colored page, likely an endpaper or flyleaf of a book. The paper has a slightly textured appearance with some minor discoloration and small dark spots, characteristic of old paper. The left edge of the page is bound, and the overall tone is a warm, off-white or light beige.

1 **Q**uomodo idem, quod debetur, vel eius as-
 sumptio restituenda sit, patet ex dictis. Solum
 est percell notandum, an ut me occultum firem non p-
 tefaciam, possim rem extrantem retinere, ejusque vo-
 luntate restituere? Respondeo, id non posse passim co-
 tingere: quia tunc potero, ex *Dicastril. lib. 2. de resp. c.*
d. 11. dub. 10 numero 121. mediā aliā personā, quæ

¶ **Q**uomodo idem, quod debetur, vel eius as-
 sumptio restituenda sit, patet ex dictis. Solum
 perest notandum, an ut me occultum furem non p-
 teficiam, possim rem extrantem retinere, ejusque vo-
 luntati restituere? Respondendo, id non posse passim con-
 tingere: quia tunc potero, ex Dicatistill. lib. 2. de resti-
 t. d. 11. dub. 10 numero 121. mediâ aliâ personâ, quæ
 Kk

me taceat, restituere. Quando tamen, licet rarissime, evenit, ut meam famam tertia personae credere meritis non audeam aio, tunc licet eam valorem reddere, etiam si purem dominum nolle valorem, sed velle omnino rem. Ratio est, quia pluris facienda est mea fama. Adverte de notabili fama esse sermonem, ac notabiliter excedente estimationem, quam assequeretur dominus de re sua, ut ex *superius* dictis colligi potest. Immo casus, licet etiam rarus esse posset ut propter meam eandem famam, nec rem ipsam, nec valorem restituere teneat, sed expectare mihi liceat, donec nanciscar personam aptam, quā mediā restituam, &c. Vel si nunquam inveniam, nunquam restituam. Ratio est eadem, quia mea notabilis fama exiguo proportionaliter damno alterius pecuniario praevalere semper debet.

§. III. Cui.

Sanè Domino; sed adhuc duae obviae se mihi faciunt quaestiones, alias faciliores vide apud alios. Prima, an domino restituendum id, quod eidem allatum sit damnum? Secunda, cui restituendum quando Dominus non appareat? Singulas breviter percuramus.

An restituenda Domino res ipsi nocitura.

2. Habeo apud me Petri gladium, & vestes; an possim primò, debeantque eidem restituere gladium, quo ipse sit certò occisurus contra Iustitiam suum inimicum, vel etiam fortè se ipsum. Secundò, an vestes, quibus scertò usus creditur ad fornicandum. Dixi (certò), nec enim sufficit dubium; cum nemo sit praesumendus in dubio acturus male, imò neque probabilitas morale certitudinem non patiens: quia si sit probabile, dominum hoc gladio peccaturum, erit etiam probabile oppositum: at in pari probabilitate melior est conditio domini, qui rem suam apud te possidet, ut dictum est *sup. lib. 1. cap. 3. §. 3. deinceps*. Exciperem furiosum, huic enim non reddere gladium, & si solum probabiliter, imò, & si sola suspitione timeam aliquod proximo malum. Ratio est, quia sic favebo fortè innocenti, & ex alia parte furioso, dum talis est, nullam injuriam facere censetur.

3. Iam verò, quoad prius: Assero regulariter, me non teneri, imò me peccare contra Charitatem, si restitui rem ei, qua usus sit ad peccandum contra Iustitiam. Ita *S. Th. hic ad Primum* Ratio est, tum quia hic non agitur, de neganda restitutione, sed diffenda: at, quae maior ratio differendi, quam velle expectare bonum, & utilitatem ipsius domini? Tum quia, si quando possum, debeo auferre gladium ab eo, qui vult occidere innocentem, quanto magis gladium denegare?

4. Addidimus illud (regulariter) nam aliquando denagare non teneor. Primò, quando non possum sine magno meo incommodo, v. g. cum periculo meae vitae, vel fortunatum, nisi fortè bonum commune exposcat, ut ne tunc quidem reddam, nam juxta dicta *sup. lib. 6. c. 2. num. praesertim* 4. tunc bonum commune praefertendum esset meo.

Secundò: si ex mea denegatione secutura essent maiora, vel aequalia mala; Cum enim tunc spes non esset obviandi malis, cessaret ratio rem alienam retinendi, vide *mox n. 10.*

5. Addidimus item (peccare contra Charitatem) quod certum est. Quid verò, peccabone etiam contra Iustitiam, ita ut obliget ad restitutionem, si dominus damnum injustè alicui inferat cum eo, verbi gratia, gladio, quem ego culpabiliter reddidi? Molina *tom. tertio, disp. 755.* docet me peccare solum contra Charitatem, Lessi verò *lib. 2. cap. 16. dub. 4.* contendit etiam contra Iustitiam, idemque multis probat *Salon. hic contr. 2.*

6. Profectò, Lessi sententia probabilior est, tunc valde proximè cooperaretur ad injustam illam nem occisionis, reddendo gladium, quem negasset. Dices, nequè contra Charitatem, neque contra Iustitiam peccò, reddens pecuniam debitam ei, quod domum, vel navim empturus est, in quibus committitur, fraudes, & illicita mercimonia à domino exercenda, ergo neque in casu nostro. Respondetur, gando consequentiam; nam illa delicta valde sunt nota à mea redditione pecuniae, quòd si quod ego cum peccato alterius appareat, satis excusatur, quòd ego habeo reddendi domino pecuniam, quod At praedicti gladij, & similium redditio, de qua loquimur, proxima est ipsi actioni injustae, quae fitur est. Quare, si non est aliqua major, & urgentior reddendi equalis esset metus mortis, vel similis malis, non excusabor à peccato, non solum contra Iustitiam, quod cum Lessi contendimus, quia cooperatio tam propinqua ad actionem injustam, etiam injustum constituit, quasi socium, & complicitatem delicti contra Iustitiam.

7. Iustas, Nemo tenetur ex Iustitia (etiam si peccat) defendere innocentem, nisi id ex officio illi incommode possit: ergo neque ego teneor ex Iustitia defendere gladium volenti occidere eundem innocentem, sed solum teneor ex Charitate. Respondetur, consequentiam: Aliud enim est defendere innocentem ad quod non teneor, nisi ex Charitate, aliud non teneor ad occisionem innocentis, ad quod teneor ex Iustitia, & huius ratio est, quia cooperari, est peccare, non defendere, respectu eius, cui non iniungitur ex officio. Et hinc etiam fit, ut si dominus occidit meum, sumeret ex se gladium suum à mea domo, ego non impedirem, cum possem, si inquam, ut tunc solum contra Charitatem delinquerem, quia non cooperarer quasi confocius, sed solum negatè habere.

8. Iustas iterum: Ergo etiam ego peccarem contra Iustitiam, si redderem peccatam promissam ultimum, quā scio ipsam usurum ad injustas usuras, quia datur illi materiam tam proximam usuris, iam cooperarer illi. veluti socius ad injustum lucrum. Respondetur, esse per se, & nisi ex aliquo capite accideret excusatio certe semper accidit. Primò, ne rixae sint cum usurario. Secundò, ne ego habeat infidelis. Tertiò, ne quatenus iterum inutuo indigero, idem usurarius, vel alius meum mihi detrahet. Adde denique maxime me excusare ex eo capite, quòd usurarius semper sit paratus ad ipsum lucrum extorquendum, de qua re dictum est *sup. lib. 5. c. 1. §. 4. n. 5. praesertim 42.*

9. Quoad posterius: Assero, me non teneri restituere, imò contra Charitatem me peccare, si restituam, quo certò scio dominum peccaturum contra alias virtutes à Iustitia, nisi accedat excusatio. Ita Lessi *lib. 2. dub. 4. Molin. d. 755.* Val *hic. quest. 6. p. 7. ex S. Thoma. quest. ult. art. 6.* Ratio est, quia ex lege Charitatis tenetur succurrere proximo indigenti, quando sine magno incommodo possumus, ut hic nos posse supponimus. Quamvis ergo creditor absolute habeat ex vi iustitiae petendi suum, non tamen hic, & nunc, quando peccatum facile per denegationem illam removeri potest: Iustitia enim non est contraria Charitati, sed potius illi maxime subordinata.

10. Urges: Si Dominus vellet uti sua pecunia ad peccandum, ut non posses illam pecuniam auferre, ut peccatum impedires, satis enim est, si utaris (quando peccatum est emendare) correptione fraterna, ergo neque peccatum ejusdem domini pecuniam denegare. Respondetur, ergo consequentiam: Nemo enim tenetur impedire alium peccatum, vi detinendo, res ejusdem auctoritate: hoc enim esset magnum onus, & ex se valde difficile.

debere ex de Lugo *1. de iust. d. 10. sect. 8. §. 1. n. 191. fin. & latius ibid. d. 6. sect. 12. si sint heredes, Consanguineis Domini rei ablata; Patri, verbi gratia; filio, &c. praesertim, si ij sint pauperes, & ita prudenter iudicetur velle Dominus.*

21. Secundus casus est: Quando res restituenda veni ex contractu iusto, vel ex re, quocunque modo bona fide accepta, & communis diffinitas solet hic esse de rebus casu inventis: (nam de habitis ex dicto contractu *more dicam n. 31.*) v. g. de marsupio nummis pleno, annulo aureo, libro, &c. forte inventis in via, in templo, in platea, quae praesumuntur habere sine dubio dominum. Facta enim diligentia, nec domino invento, cuius hae erunt restituenda?

22. Duplex, ut solet, est sententia; Altera communis, debere pauperibus distribui. Ita Molina *3. disp. 746.* Ratio est, quia cum bona habeant actualem dominum, non sunt censenda bona derelicta, quae sint primo occupantis, sed sunt applicanda iuxta praesumptam Domini voluntatem, quae certe saltem inter fideles est, ut pauperibus, vel in cultum Dei locis pias.

23. Altera mirus communis, sed mihi, vel probabilior, vel aequè probabilis (certè P. Franciscus Turrifis nostrae Societatis doctissimus Theologus, & in Philosophicis amantissimus Praeceptor meus, hanc meliorem appellabat) docet, posse quempiam rem eiusmodi sibi retinere, animo tamen, ut si compareat Dominus, ei illam reddat (si tamen nondum eam consumpserit) vel id in quo factus sit ex illa altior. Ita Sotus *lib. 5. de iust. q. 3. art. 3. Arag. 2. 2. quest. 66. art. 5. & Molina.* fatetur hanc sententiam doceri à multis recentioribus; Vasquez, Maldenus, Castro Pal. *p. 19. de iust. in gen. d. un. puncto 4.* alique apud de Lugo *tom. 1. de iust. c. 6. sect. 12. num. 138.* & apud Dicastill. *l. c. n. 422.* quam ipse probabilem etiam vocat *n. 481.* Ratio huius sententiae est, quia quamvis verè, & ut ita dicam, physice, hae inventa non sint bona derelicta, sunt tamen moraliter quasi derelicta: Cum enim Dominus non habeat spem rem suam recuperandi, iam non amplius, secundum humanam aestimationem, iudicatur amplius de illa velle disponere: cedunt ergo primo occupanti. Non autem esse hae bona vacantia, nimis est clarum, ex Molina *tom. 1. tract. 2. d. 53.* quia vacantia ea solùm sunt, quae reliquuntur à Defuncto, modo in sinuato *num. 14.* qualia certè non sunt, nec praesumuntur esse eiusmodi inventa. Adde ipsam praxim, quia videntur omnes cessasse suo Iuri rebus omnino deperditis, cum, sapissime, ne timorati quidem ea pauperibus distribuant, sed suae sorti attribuant ea invenisse. Adde iterum, Dominum magis praesumi velle rem suam servari apud inventorem, ut si forte antequam res consumatur ipse Dominus compareat, ipsi reddatur, quam distribui pauperibus, qui statim rem consumant, nec spem ullam relinquunt reddendi.

24. Ex his vides, me non fundare, ut alij faciunt, hanc doctrinam, quasi dicam, hae inventa verè non esse sub physico dominio sui Domini: Vide de Lugo *loco citato sect. 10.* solùm enim dico, statim, atque facta diligentia Dominus non apparet, moraliter iudicari, esse sub dominio nullius, propter voluntatem praesumptam Domini volentis amplius de illa disponere.

25. Obiicies cum Molina *loco citato*, qui sic contra Sotum, atque aded contra nos argumentatur: Si hae inventa bona post exhibitam diligentiam essent derelicta, & ab inventore retineri possent, possent etiam retineri acquisita ex delicto, verbi gratia, ex furto vel usura, quando horum ignoratur Dominus, quia pari modo essent existimanda derelicta, quod tamen negavimus *num. 20.*

26. Respondeo, magnam adesse, disparitatem, & totam ducendam ex voluntate interpretativa Domini, qui iam supponitur adesse, licet incognitus. Hic enim rationabiliter praesumitur velle ut inventor, & universi omnes bonae fidei possidiores, ea inventa servent, immò iidem fruantur, quandoquidem bonae fide, & sine iniuria

ipsius Domini occupavere: at nullo modo praesumitur velle ut ille, qui iniurius fuit, ea bona per iniuriam arripiendo, eadem sibi servet, vel ut fruatur. Ideo ergo Dominus sua bona aliquando quasi derelicta, tamen pro fure sibi iniurio, sed pro viro nulla iniuria culpa laborante.

27. Dixi (quasi) nam Molina reprehendit Sotum, perinde ac si diceret hae esse secundum omnem rem non derelicta, id, quod certè ita non est, qui omnia derelicta non sunt, si Dominum actu, licet incognitum, habeant. Nos igitur dicimus esse quasi derelicta, quia hunc effectum, quod ex praesumpta Domini voluntate possit ea sibi, donec forte Dominus compareat, retinere.

28. Quid, si comparante forte Domino, res invenitur consumpta omnino? Respondeo, si res sit bona consumpta, nec inventor sit ex illare factus inveniendi, puto, ut modò innuimus, non deberi Dominum rem ab onere restitutionis, Idem dicendum esse in rebus supradictis, quando quis sibi, ut vero pauperi applicuit, meritò docet Lessius *lib. 2. cap. 14. num. 43.* alique apud Dicastill. *lib. 2. de iust. tr. 2. disp. 4. num. 391.* & deinceps. Quod si res extet, vel quid, in quo factus sit inventor ditior, sanè debet Dominus comparanti reddere; nemo enim debet alius rebus ditescere. Ad quod ita verum est, ut etiam ex probabiliore sententia Molinae & Lessij contra Petrum Varr. & Rodrig. apud Barth. à S. Faust. in spec. Conf. *d. 4. quest. 178.* si ea inveniantur, iam pauperi debetur debeat pauper Domino comparanti reddere, si illa pauper in individuo habeat, vel factus in eis fuerit ditior. Si inveniantur appropriata per Bullam Communionis, idem esse tenendum, & consulendum, sed probabilitate non carere, quod possint retineri, saltem donec accedat Iudicis sententia, docet Castro Palus *de iust. Cr. p. ult. §. 1. n. 7.* aliud benignius dicam in Tractatu Bullae Cruciatæ, cap. 18. à n. 9.

29. Denique tria advertite: Primum, si rem alicuius invenisti, & acquisivisti, cum magno periculo, vel bi gratia si ex incendio rem illam liberasti; Dominus de non tuarum verò periculis aestimationem tui periculi, & laboris exigere, ut etiam expensas, damnumque emergens, lucrumque tibi forte cessans, &c. Ita Lessius *lib. 2. cap. 5. dub. 18. num. 67.* vide quae dixi *1. 3. cap. 2. §. 8. num. 2.* Pro ipsa tamen sola inventionem nihil ex iustitia potest requirere, sed solùm ex gratitudine. Ita Covarr. *de peccat. mort. part. 2. §. 3. num. 3.* alibi citatis. Ratio haec est, quia tota res inventa Domini est, tota igitur dependenda: si tibi aliquid necessarium exigas, iam non totam reddeges. Ratio autem, quod pretium tuae diligentiae potes exigere, est, quia utilis gestor negotij Domini fuisti: ergo potes aliquid moderatum accipere, pro tanto, inquam quia secus non es, utilis utilis gestor negotij, ut dictum est *sup. tract. 2. cap. 8. à n. 7.*

Quod dixi de re incendio erepta, dictum repeto de erepta ex naufragio. Solùm hic additur excommunicatio Bullae Cœnae contra occupantes bona naufragantium: ubi semper intelligi, si adsit, ac nolle possit Dominus: secus, de illis decerne, sicuti de rebus derelictis non fiat restitutio incognito Domino.

Praeterea, rectè docent Suar. *tom. 4. de censuris et possessione Bull. Cœnae, disp. 2. 1. sect. 2.* allatus à de Lugo *tom. 1. de iustitia, disputat. 6. sect. 10. num. 99.* Castro *lib. 2. tract. 6. disput. 3. punct. 5. num. 2.* Diana *p. 9. tract. 8. resp. 2. vers. notandum tertio;* non incurri excommunicationem ab eo, qui illa bona capis, animo eadem restituendi rebus Domini, licet interim is utatur: modò impotens fiat restituendi Domino forte comparanti.

Si quis furetur, vel dono accipiat hae bona naufragantium ab eo, qui primò occupavit, contrahente lib. excommunicationem: Contrahere docet Suar. *de censuris, disp. 2. 1. section. 2. n. 33.* quia, quamvis mediate, accipit naufragantium bona. Negont. Sayr. & Sotus

ad D'iana p. 6. tract. 8. ref. 36. probabilis, quia Bulla
solum de primo occupante.
Ligna denique et inundationis fluminis asportata Do-
minus quidem sit, sed ex ipsorum qualitate, distanti Do-
mini, labore in eripiendo, collige, an Dominus praedereli-
ctus habuerit tunc primi occupantis sunt. Ita Mo-
linam tract. 155. Castro Pal. de iustitia in genere, disp.
19. n. 6.
Adverte secundum adesse aliquas leges applicantes
qua com-
invenit in quibusdam Locis, vel operibus piis, quas py-
religiosas non esse vult, recipit, saltem quoad forum Conscien-
tiarum, & ante iudicis sententiam, Lege Doctores, Petrum
Moratum lib. 4. de restit. c. 2. n. 8. 2. Ludovicum à Cruce
Bullam Cruc. disp. 3. dub. 15. Molinam tom. 1. tract. 2.
disp. 35. & tom. 3. disp. 750.
Adverte denique tertio, mihi non esse improabi-
li, quod docet Petrus Navarrus, lege unica, C. de Theaur.
lib. 4. Theaurus, Instit. de verum divisi. Lessius lib. 2. c. 5.
de 12. n. 8. nimirum debita ex contractu posse, tanquam
delicta, post factam diligentiam, Domino non appa-
reant, retineri, quia hæc comparari merito possunt cum
inventis, quandoquidem ignorantiam habent Dominum, ut
legimus: & per hoc responsu est ad illud, quod n. 24.
Præmissis, forte hic resolvendum.
Quod si tenas, hæc deberi pauperibus, si curi debentur
(quando nescit Dominus) habita ex delicto, iam potes
conferre ad Bullæ compositionem, ut colligitur ex di-
ctis n. 24.

Nulla existente Domino, cui res restituenda: Vbi
de Theauris.

Sub nullius dominio sunt ea, quæ sive à Domino
sunt domino derelicta, ut quæ Dominus ipse à se proicit
sive Dominum nunquam habuerunt, ut gemmæ rudæ ad
latus inventæ. Huc spectat Theaurus qui definitur esse
Vetus depositio pecuniæ, cuius non extat memoria, aut
iam dominum non habeat. Addit Lessius citatus à de
Lugo meo, citando id verum esse, quamvis sciatur, quo-
modo maiores Theaurum condiderint: nam quod tanto
tempore desit possideri, desit esse in dominio, tum re-
conditum, tum eius hæredum. Ita Lessius, à quo dissentit
de Lugo tom. 2. de iust. disp. 6. sect. 1. n. 12. quia tempus
quantumcumque diuturnum non tollit dominium rei à
suo Domino: si is cognoscatur Equidem adhuc Lessio,
quia ex diuturno tempore clarè colligitur, Dominum
voluisse derelinquere; seu à se illam pecuniam proice-
re, &c.
Quid autem de illo casu, quæ in alium finem enar-
tamus supra, l. 2. cap. 6. §. de superstitione: n. 12. De nocte
quendam avarus senex infundit Theaurum, ego id
culo præfens, possumus hodie iudicare illud aurum esse
derelictum, & iuxta mox dicenda mihi illud effodere?
Respondet, si sum certus eum non infodisse ad custo-
diam, sed animo, ut ille Thearus in posterum latèret,
& pateret nemini: possem, puto, mihi auferre; at si adver-
tam infodisse ad meam custodiam, cerè non possem. Ra-
tio utriusque dicti est, quia, si ad custodiam, non desit
aui dominium esse apud senem: At si, ut latèret in po-
sterum, iam præsumitur senex abdicasse à se suisque hæ-
redibus illius Theauri dominium, instar Cratis Philo-
sophi, qui suas omnes divitias in mare proiecit, ut libe-
ras Philosophiæ vacaret.

Theaurus inventus

33. Sed iam propius ad rem nostram veniamus. Dico
primò adesse quasdam leges in iure communi circa The-
saurum. Primam, si in loco proprio invenitur Theaurus,
totus esto inventoris. Secundam, si ubilibet invenitur
per artes magicas, vel nrales, fisco regio applicetur. Ter-
ciam, si in loco alieno, de industria absque Domini con-
sensu, totus Domino loci cedat. Quartam, si in eodem
loco alieno sed casu, limidium sit inventoris, dimidium

Domini loci. Quintam, si in loco publico, dividatur in-
ter Fiscum, vel Civitatem, & inter inventorem; Si verd
in Ecclesia, seu loco Sacro, quod non sit in ullius bonis,
pari modo inter Ecclesiam, seu Prælatum, & inter in-
ventorem dividatur. Quid fiat, quando est duplex Do-
minus, alius quoad proprietatem alius quoad usufru-
ctum, vel quid simile? Præter Insuperitos in leg. modo ci-
tatis, & passim, legatur etiam apud Theologos, Molinam
disp. 56. Lessium loco cit. de Lugo loco cit. Caramuel lib. 2.
Theol. moral. à n. 298. & passim.

34. Dico secundò: De iure naturali, immò, &
Gentium, Theaurus est inventoris. Ita de Lugo loco
citato, num. 112. Molin. disputat. 56. Sotus lib. 5. de iusti-
tia, quæst. 3. artic. 3. Med. lib. 1. de iustitia, cap. 4. & com-
muniter. Ratio est, quia in nullius est dominio, ut ex
thesauri definitione modò allata manifestè apparet. Si
aliquod damnum fecisti, ut Theaurum arripes, verbi
gratiâ, vineam extirpasti, vel murum destruxisti, &c.
hoc totum debere Domino restitui dubium esse non
potest.

35. Porro, Quoad forum externum videant Iuris-
consulti, quò se extendant illæ leges, aliaque fortè
propriæ municipales. Quoad forum internum, & in
conscientia sic habet Sylvester, v. Inventum, num. 13.
(favent Sotus, & Medina loco citato, quatenus negant
Principem posse statvere, Theauros totos esse suos: lege
Francisc. Bardi in select. mor. lib. 2. q. 16. num. 6. Secundum
Petrum de Palude hodie ubique invenitur Theaurus,
de consuetudine est Principis. Sed ego dico, istam consue-
tudinem in conscientia non ligare: quia non est introducta
per modum legis, sed violentiæ; nec fuit unquam moribus
uentium approbata, nisi violentè. Est etiam contra iura
Canonica, quæ volunt, bona incerta si restituenda sunt esse
pauperum: & si non sunt restituenda, esse contra Iura Civilia
& contra naturalem æquitatem: ut patet in di. 5. Theau-
ros, vbi dicitur, quod D. Andr. naturalem æquitatem se-
cutus, &c. voluit Theaurum inventum in proprio fundo, esse
totum inventoris, contra quam æquitatem, consuetudo non
potest. Hæc Sylvester, qui quamvis loquatur de con-
suetudine applicante totum Theaurum Regi, tamen
multum favet asserenti, quod nolo decernere.
Lege Caramuel, libro 1. Theolog. Moral. num. 289. fa-
vent ex parte Bannez alique apud Dicastrum lib. 2. de
iustitia tractat. 2. disput. 6. dub. 15. à numero 410. &
propendit Lessius lib. 2. cap. 5. dub. 17. num. 66. ci-
tans Sylvest. & Sotum, quibus adde Trull. in explic.
Cruciata, lib. 35. casu 14. num. 10. Lopez, qui dicit,
inventorem non obligari quid dare Principi, antequam
exigatur.

36. Ex eo capite, quod Theaurus de iure naturali
est inventoris, sequitur, posse te emere ab alio fundum,
in quo se is (etiam certò) adesse Theaurum. Cum enim
ex una parte Theaurus in solus nullum habeat Domi-
num, & consequenter Dominus fundi non sit Dominus
Theauri; atque ex altera parte tu fundum iusto pretio
emas, ut supponimus: non est, unde ulla culpa commit-
tatur. Ita S. Thom. Bannez, Nav. Molina, Valent alii-
que apud Turrian. disput. 43. dub. 1. num. 1. adde Vasquez,
aliique apud de Lugo loco citato, num. 126. Quidquid
Angelus, Thabiena, Arnall. apud Turrianum ibidem, ni-
mis scrupulosè dixerint.

37. Dices: At fundus, in quo adest Theaurus, ma-
iori pretio est dignus: Respondet, non ita: Dignus enim
est solo pretio secundum communem hominum ex sti-
mationem, quæ est regula constituens pretia rerum, ut
suo loco dictum est, at, donec latet Theaurus, com-
munis æstimatio est perinde ac si nullus omnino sub-
latèret. Dari solet exemplum de Pharmacopola peri-
tissimo, emente vili pretio fascem lignorum, in qui-
bus cognovit adesse pretiosissimam herbarum communiter
ignotam.

38. Denique audi resolutionem Caramuelis loco cit.
num. 288. circa casum, qui frequenter accidere solet:

KK 3 Petrus

Petrus conduxit operarium, ut puteum effoderet in domo sua, nempe diurni florenti pretio, & hic ollam auro plenam invenit, cuiusdam inventi, sibi, aut conductarii? Respondeo, sibi, Ratio est, quia illud est inventoris. Stando enim in iure naturae, omnes thesauri, cum ex se nullius sint, sunt inventoris, qui nihil tenebitur dare Regi, nihil Reipublicae, nihil Domino agri, in quo reperit. Sed nunc Petrus est inventor, ergo, &c. Obicitur: at reginator Mercatoris gemmas in mari quaerit: Respondeo ita, quia conductus est ad gemmas quaerendas, & operarius conductus fuit ad aquam querendam, non thesaurum, & sicut dictus erinator & forte in mari inveniret enssem, sibi illum acquireret, sic thesaurum fossor, &c. Addit sic: Si lapidis lapsu videretur, aut occideretur casu operarius, sane Petrus non teneretur operario ratione istius damni non praefixi, ergo neque operarius, ratione thesauri casu inventi. Taceat ergo operarius, & gratias agens Deo custodiat beatior sine teste. Hæc ille, abstrahens à legibus positivis, de quibus postea loquitur, & de quibus paulo ante nos egimus, deque iisdem videatur Francisc. Castill. *num. 3. decis. 240.*

§. IV. Quantum.

Tantum debet restitui, quantum est ablatum, ablati autem nomine intelligi damnum, luctu, fructus, &c. iam satis in superioribus est explicatum.

§. V. Quomodo.

Nisi sit alicui obviandum scandalo, satis erit si restitutio fiat sive occulte, sive publice; sive per se, sive per alium: Ita Dicast. lib. 2. de Inst. tract. 2. disp. 11. dub. 10. n. 121. vide *supra* §. 3. non enim est deneganda restituenti, sua fama conservatio. Porro, aliquot mihi fuerunt propositae difficultates, quæ ad huius circumstantiæ dilucidationem facere possunt, & sunt eiusmodi.

Restitutio facta Domino illam non advertenti.

2. Prima: An satisfaciam, si ita occulte restituiam, ut ne ipse quidem læsus advertat. Debeo, verbi gratia, tibi centum ex iniusto, sed occulto latrocinio, & quia sum tuus persamiliaris, timēque, si secus quocunque alio modo restituiam, ne fur deprehendar; singo tempore tuarum nuptiarum dono tibi geminam auro insertam eiusdem valoris, ac fortum, revera tamen redditurus, liberaborne sic ab onere restitutionis, quo gravabar? Ratio dubitationis est, quia certè moraliter, vel saltem probabiliter scio, te utpotè gratissimum Virum, mihi alterum tantum in aliqua simili occasione redonaturum, non redonaturum, nisi ego antea donassem. Respondeo, cum hæc redonatio sit ex mera liberalitate, ad quam ego amicum, nec induxi, nec obligavi, non dicor nisi indirecta causa illius, seu non sum absolute illius causa, sed solum occasio; quare, cum periculum istæ famæ sit causa proportionata, me excusans à cooperatione huius novi detrimenti, quod ex occasione mei facti muneris patitur amicus, non peccabo, nec ad restitutionem consequenter obligabor. Confirmatur, quia ad vitandam infamiam notabilem, licet differe restitutionem, immò & non restituere, cum sana sit bonum superioris ordinis, ut diximus *supra*, cum de adulterio: cur ergo idem non procedat in casu huius occultæ restitutionis, quæ magis favet creditori? Ex quo vides, idem (si ablit proportionata causa) si, si licet non posse.

An satisfaciam debito iustitiæ per donum gratuitum immemor dicti debiti? Vide apud Trullench. affirmantem in *Dicolog* tom. 2. lib. 7. cap. 4. disp. 5. num. 10. contra Rodriguez ab ipso citat. legatur omnino P. Bald. sentiens cum Trullench. apud Dianam *part. 5. tract. 13. resolut. 44.*

Restitutio facta per intermediam personam.

3. Secunda: Rem, quam Domino debebam, eidem

missi per hominem, quem credebam fidelem, sed ipse neri suo non satisfaciens, aufugit, obligaborne restituere?

4. Respondeo. In aliquibus conveniunt hic Doctores. Lege Navar. Less. Rebell. Molin. aliisque mox citatis quibus adde Castro Pal. de *Iustitia commutativa*, & puncto 17. §. 9. Discrepant in uno.

Conveniunt primò, si debitum est ex re accepta, res est ipsi individuo aliena, verbi gratia, vestis, argenteum, hæc numero mensura tritici, quotiescunque culpa gravi Theologica, ad Dominum non affertur, nihil te obligari. Ratio est, quia res Dominopertinet, nisi adhuc in aliquo factus sis ditor, hoc enim ad te debet non est controversum.

5. Conveniunt secundò, si debitum est ex contractu, quo aliquod à te alicui debetur, pari modo in individuo, verbi gratia, Vestis commodata, equus locatus, hæc meo pecunia per modum massæ deposita, proinde saltem esse, te non obligari, quoties sine tua culpa perit, & quia ex contractu non obligatur quis, nisi diligentiam moralem proportionatam illi rei, de qua agitur, in eodem contractu, ut *supra* universum dicitur: cum ergo tu tradendo huic homini, quævis de fidelem credidisti, non peccaveris saltem mortaliter, erit probabile, te ad iterum compensandum non urgeri.

6. Conveniunt tertio, si debitum sit ex eodem contractu, ut si debeatur pretium rei emptæ, vel item si debeas ex re accepta. Verum, ita, ut debeas aliquod in individuo alienum, sed debeas pecuniam solvere, per aliquem, te non liberari ab iterata restitutione. Ratio est, quia cum res quando perit, suo domino perit, illa pecunia in manu mediatoris tibi perit, qui etiam Dominus, quare creditor adhuc erit satisfaciendus. Excepi nisi illam miseris per hominem designatum ab ipso creditore. Ita Doctores communiter apud Dicast. lib. 2. de *restitut.* tract. 2. disp. 3. num. 107. tunc enim creditur in suo homine designato, suam fecit pecuniam, adeo ut ipsi perit. Et tamen Tancredi *part. 2. quest. moral. tract. 2. quest. 16. num. 3.* probabile iudicat, (Et quidem merito, si rem restituendam, vel pecuniam misit per fidem hominem, quia sic prudenter se gessit, præsertim cum nemo sit obligatus per se immediate rem Domino afferre, sed sufficit per personam prudenter electam idoneam.

7. Dissentiunt autem Doctores. Si debitum sit ex delicto: Furatus es equum, misisti per hominem fidelem, perbi gratia, per Confessarium, sive confessorium equum, sive eius pretium, in hoc enim casu idem est, si rem restituendam, vel pecuniam misit per fidem hominem, quia sic prudenter se gessit, præsertim cum nemo sit obligatus per se immediate rem Domino afferre, sed sufficit per personam prudenter electam idoneam.

7. Dissentiunt autem Doctores. Si debitum sit ex delicto: Furatus es equum, misisti per hominem fidelem, perbi gratia, per Confessarium, sive confessorium equum, sive eius pretium, in hoc enim casu idem est, si rem restituendam, vel pecuniam misit per fidem hominem, quia sic prudenter se gessit, præsertim cum nemo sit obligatus per se immediate rem Domino afferre, sed sufficit per personam prudenter electam idoneam.

8. Diana *parte secunda, tractatu 3. sectione 17. resolut. 2.* dicens hanc esse sententiam tutam in praxi, Lessius lib. 2. cap. 16. dub. 6. num. 67. dicit non esse omnino improbabilem; Fillicius *tom. 1. tractatu 32. cap. 1. num. 133.* Rodriguez, Petri, Navarr. citati à Ducastillone citando, num. 114. Diana *parte secunda, tractatu 3. sectione 17. resolut. 2.* quia tu fecisti, quantum potuisti, & quia tunc creditur indicant consentire huic transmissioni per hominem fidelem, perinde ac si ipsemet designasset, siquidem tu prudenter te gessisti. Te nequaquam secunda sententia liberat. (Ita Lessius loco citato, num. 65. Rebell. *de restitut.* quest. 13. sect. 3. num. 11. Molin. *tom. 3. disp. 714. num. 2.* §. quando per Confessarium, Toletus, Navarr. alique apud Dianam loco citato, quibus adde De Lugo *tom. 1. de iustitia, disputatione 23. sect. 5. à num. 59.* Dicast. loco citato, num. 111. tumelo num. 113.) quia in te semper remanet radix obligans ad restitutionem, nempe iniusta acceptatio, & Dominus nisi rem ipse cum efficit

habet, non præsuntur consensisse ad illam transmissio-
nem, quamvis per fidelissimum, nisi sub conditione,
quod de facto ad ipsum res sibi debita perferretur: Hæc
posterior sententia est certior, illam priorem non au-
deo propter Authores eam sequentes, inprobabilitatis
condemnatæ.

Restitutio cum errore facti ex consilio Confessarii.

8. Ex dictis, quid statuas de sequenti difficultate,
quæ tertio mihi deo proposita est; Confessarius bona
sibi tibi indicit, ut vestes, vel pecuniam, verbi gratia
quæ à Petro surripuisti, des pauperibus: tu promptè
excoqueris, illaque pauperibus ad aliam distribuisti
mox, si eadem Confessarius, re melius perpensa, si ve-
lius doctor te advertit, incautum fuisse consilium,
quia, cum sciretur Dominus, Domino res sua debeba-
nt; obligaberisne ad iterum vero Domino restituendum?
Respondeo, te obligari, sequitur ex dictis in
posteriori sententia relata numero precedenti; Sed ta-
men etiam in cæteris casibus sequaris posteriorem
dictam sententiam, te hinc non audeo iterum obligare.
Ratio mihi videtur esse, quia Dominus non debuit in
tanta tua pietate esse invitus, ut non consenserit illi
elemosynæ. Confirmo, si iterum restituas, semper
plus restitues, quàm debes, ad quod Ies. Iustitiæ nun-
quam obligat, ut diximus supra, lib. 6. cap. 4. §. 3. n. 22.
Probat confectio, quia dares nunc pecuniam illam
debitam, & insuper dedisti bonum illud spirituale ele-
mosynæ quod iam cessit pro lucro spirituali Domini,
ergo semper excederes restituendo: id, quod pari mo-
do esset, si solam partem pretij iterum restitueres: nam
semper hæc pars erit supra id, quod debes: cum bonum
illud spirituale elemosynæ iam adæquaverit totum
debitum.

Mediator rem restituendam amittens.

Denique duæ mihi hinc addendæ occurrunt non
dissimiles difficultates: Prior, quid nimirum in voto, &
iuramento; Voti cum iuramento calicem, vel pecu-
niam Domini Lauretana; nisi ea per hominem, quem
fideliter indicabam, sed ipse illa sibi clanculum usur-
pavit; obligor-ne ego, cum id resciviro, iterum mit-
tere?

Respondeo, scio aliquos apud Dianam p. 10. tract. 16.
resol. 97. te obligare; Verum, hoc bona fide procedenti,
nisi durum. Satis enim in remotiori ex Dei benignita-
te à te Votum, seu iuramentum fuisse adimpletum per
illam mediatam traditionem, existimandum est. Ita
Dian. ibid. citans P. Tancredi. Mediator autem ille semi-
per obligabitur muneri suo satisfacere: ni satisfaciat,
peccabit, non contra Votum, ipse enim nihil voverat, sed
contra Iustitiam, & quidem puto, cum sacrilegio, cum
Fagund. Eccl. præc. 2. lib. 4. cap. 4. a n. 8. & aliis cum Bonac.
tunc præc. d. 3. q. 5. a n. 23. quia usurpat res Divino
cultui addictas.

10. Inquit curiosus, Si sine culpa mediator illas
amittat, obligabitur-ne ad aliquid? Respondeo, si amit-
tat calicem, vel quid simile in individuo acceptum; ad
nihil obligor: quia ipse non obligatur ex Voto, vel
iuramento, hoc enim parit solum personalem obli-
gationem in vovente, vel iurante: Non ex re acce-
pta, quia eam amisit; Non ex iusta acceptione, quia
nullam commisit, vel certe non gravem culpam, ut
supponimus. Ita Tancredi mox citandus, ducto Argu-
mento ex cap. Licet, de Voto. Excipe, nisi forte se per
contractum obligasset, quod rarissimum est. At verò si
amittat pecuniam, vel simile quid functionem reci-
piens, distinguendum est: Si enim amisit eandem pecu-
niam, v. g. vel totum cumulum pecuniarum, in quo
erat & ipsius, & vovantis pecunia, ad nihil obligabi-
tur propter rationem modò dictam, & de hoc casu so-
lum meminit doctor, & eruditus P. Tancredi de Re-

lig. tract. 4. lib. 2. d. 13. q. 4. num. 32. allatus à Diana part. 10.
rr. 1. d. res. 97. dum mediatorem amittentem calu pecu-
niam, ab omni onere liberat: Quod si amittat aliam pecu-
niam, quia nimirum illam vovantis, in proprios usus,
verbi gratia, expendit, vel fortè domi repositam habet,
tunc (cum amittat suam pecuniam) obligabitur vel repo-
sitam, vel illi æquivalentem ad Lauretanam Ecclesiam
deferre: Ratio est, quia amissionis infortunium nullo
modo nunc debet cedere in damnum Ecclesiæ, quia
non amittitur res, quæ sit sub Ecclesiæ dominio. Id
quod negaturum non puto amicissimum P. Tancredi,
nec alium.

Restitutio domi, mortuo Donatore.

11. Posterior difficultas per hanc occasionem expli-
canda, huiusmodi est: Titius famulo, vel alteri dedie
vas argenteum, verbi gratia, ut ipsius Titij nomine do-
no traderet Caio. At famulus vel non tradidit, vel tan-
diu dare culpabiliter distulit, donec Titius diem suum
obierit, ita ut Caius domi ignarus, illud ne acceptare
quidem potuerit. Queritur, ad quid famulus sit urgen-
dus? Respondeo, Molina tom. 2. d. 263. n. 7. cui adde sa-
nè Lessium, Bonac. & ex parte Layman. docet à famu-
lo duplicatam deberi restitutionem: Caio enim Donatio
debet valis æstimationem, propter damnum, quod
illi intulit, dum donum ei non tradidit, nec saltem
significavit, quo potuisset Caius illud acceptare. Hæ-
redibus verò debet vas: quia cum mandatum Titij non
habuerit effectum, & ex alia parte omne mandatum
expiret morte mandantis, iam nunc vas non pertinebit
ad donatarium, sed ad hæredes Titij donantis. Nisi for-
tè donatio fuerit ad piam causam: tunc enim in favo-
rem animæ præsuntur mandatum persistere. Hæc ex
Mol. Verum, duplicata hæc redditio dura nimis erit
famulo. Puto ergo esse probabile, sufficere, si is red-
dat vas donatio tantum. Ita Sà v. Donatio, num. 25.
Less. putans hanc probabilem, Ductor casuum Conscien-
tiæ Bononiæ casu. 2. apud Dian. part. 6. tract. 7. resol. 4.
Ratio est, quia satis est probabile, mandatum illud, cum
sit favorabile, & gratia facta, non expirare morte man-
dantis, sicuti non expirant cæteræ gratiæ factæ. Ita
Sanch. l. 8. mar. d. 28. n. præsertim 64.

§. VI. Quando.

1. **P**rofectò statim. De quo, deque moroso debito-
re multa à me dicta invenies sup. tract. 3. c. 2. §. 6. &
c. 7. §. 7. a n. 28. & c. 8. §. 3. a n. 7. quibus hoc vel breviter
adde, vel breviter recole.

Primo statim intellige moraliter, non physicè. Vnum
enim, vel alterum, vel tertium diem differre restitutio-
nem, si Domino damnum grave non emergit, non est
gravis dilatio. Legè Dicast. loc. mox citando. Aliquid am-
plius, concedi, quando solutio est facienda ob contra-
ctum, verbi gratia, ob eccl. sum, mox dicam. Contra, ma-
gnam summam, nolente Creditore, per partes singulis
mensibus, vel annuatim solvere, gravis est dilatio. Ita So-
tus, Medina, Mol. apud Dicast. lib. 2. rr. 2. d. 10. d. 1. 6.
id enim non est statim solvere. Multò gravior erit, si cum
scias te verè debere, tamen vis cogi à Iudice, tunc enim
præter peccatum dilationis; debebis, restituere expensas
tuo debitori, ut per se patet.

2. Secundo; Qui, cum possit, non restituit, peccare
continuo, & id vocari, ac esse peccatum habituale,
specialique modo esse confessori aperiendum, lib. 2.
exp. Conf. cap. 1. §. præsertim. 2. docuimus. Sed & alia
valde necessaria ad praxim Confess. dicemus inferius
cap. 4.

3. Tertiò, qui ab articulo mortis utgetur, nec per
se ipsum restituere vult, cum possit, sed vult relinque-
re onus restituendi hæredibus; quique, cum dubius sit
an res sua sit, diligentiam ipse, cum item possit, face-
re detrectat volens, ut eam faciant hæredes, non sunt
K k 4 absolventi

absolvendi: Ita Sylvest. Navarri aliq. quos sequitur uterque Dicast. lib. 2. de iust. tract. 2. d. 10. d. 1. m. 15 quia, ut cetera taceam, culpa gravis est, obligationem propriam transferre velle in alios, qui regulariter erunt ipso Testatore negligentiores. Lege Doctores, Mol. d. 753. Less. lib. 2. c. 12. m. 11. Rebell. q. 17. num. 6. Valq. p. 2. d. 75 cap. 3. num. 14. & 3. cap. q. 91. art. 1. dub. 5. hac de re valde rigide differentes.

4. Quartò, quando solutio faciend. est ex contractu, quamvis aliqui teneant peccari mortaliter, nisi fiat die in contractu præscripta, saltem quando intercessit iuramentum: Molina meritò docet, non semper mortaliter peccari: quia iuramentum intelligitur, morali modo, unde, quando dilatio nullum detrimentum affert creditori, ceteraque futura sit solutio, dilatio non erit censenda mortalis. Pari modo notant aliqui, non esse reum culpæ mortalis eum, qui cum debeat, v.g. singulis Calendis Sept. centum annuos, eos non solvit, nisi à Domino requiratur: hic enim est modus ordinarius humanus cuiusmodi census solvendi: Verùm, id limitandum, seu declarandum omnino est. Quando enim creditor indicatur rationabiliter esse invitatus in acceptanda dilatione, non poterit excusari debitor, qui est solvendo. Ut v. g. propter nobilitatem, seu potentiam debitoris, non audeat creditor inops exigere, quis excusabit debitorem?

5. Quando terminus solvendi conditus fuit in favorem debitoris, ut in commodato, & mutuo, potest debitor terminum prævenire, & solvere. Ita Sylvest. v. Locatio q. 6. Med. D. de restit. q. 3. causa 6. lege Marian. p. 8. tr. 7. resol. 17. Quòd si creditor acceptare nolit, & forte postea res pereat, interitus creditori imputabitur, non debitori. Quando verò terminus fuit in favorem creditoris, ut in locato, tunc debitor prævenire terminum non valet: esset enim in damnum creditoris.

Creditori autem ipsi nunquam conceditur posse petere rem sibi reddi ante terminum conventum, c. unic. de plus petit. nisi in tribus casibus. Primò, si debitor pergat ad inopiam. Secundò, si ingam parer. Tertiò, si incipiat esse suspectus de non solvendo, nam tunc cogetur vel reddere, vel cautionem præstare.

§. VII. Quo ordine.

1. Quando debes pluribus, nec es solvendo omnibus, certè creditori habenti potius ius reddere oportebit: quòd si omnes æquali iuri polleant, pro rata erit, quod habes, singulis dividendum. Sed ecce varius, multiplex, ac difficilis nodus extricandus: Quo enim filo manuductus intricatum hunc labyrinthum de prælatione creditorum evadam? Puto strictim, ac summam id à me explicari sine periculo obscuritatis non posse enim propterea fatius iudico, te in re præsertim non admodum frequenti, ad Theologos, ac Iurisperitos de ea fusè disputantes ablegare. Molin. d. 760. Less. l. c. cap. 15. Val. d. 5. quest. 6. part. 10. de Lugo tom. 1. de iust. d. 2. per totam, Valq. cap. 11. de rest. Dicast. lib. 2. de iust. tom. 2. d. 11. Castro Pal. part. 7. d. 1. de iust. commut. p. 18. a §. 15. De his omnibus vide Sotum lib. 5. de iust. quest. 1. art. 1. ad 3. Rebell. part. 1. lib. 2. q. 13. sect. 2. & 3. Azor. 3. p. lib. 4. cap. 32 & 33. Less. lib. 2. c. 15. dub. 8. Valq. de restit. §. 10. dub. 1. & 2. Mol. d. 751. de Lugo tom. 1. de iust. d. 20. sect. 8. §. 3. Bonac. disp. 1. de rest. q. 5.

§. VIII. Quo loco.

1. Distingendum est, vel enim agimus primò de restitutione debita ex iniusta acceptione, seu ex quocunque delicto, vel secundò, ex re accepta, vel tertiò, ex contractu.

Ex delicto.

2. Si restitutio faciend. est ex radice delicti, regula-

riter est exhibenda, vbi degit Dominus rei; quando absentia credidi est ex culpa, vel voluntate debitoris, v. g. si furipsum equum Petri Panormi, & transulsi Syraculas, Panormi debes restituere. modo, si furatus es pecuniam hanc à Titio, & Titio contulit ob sua negotia Catanam, quòd erat secum, hanc pecuniam translaturus, Catanæ debes restituere.

Ratio est, quia creditor per restitutionem debet ad integritatem reduci, & nullum debet ex iniuria tua recipere pati damnum. Quare, si quis fuerit pecuniam, quam ipse Dominus aliò, etiam in diffinitionem Principis, etiam, mittebat, rationabiliter petet, ut ibi reddatur. Dico (rationabiliter) non enim potest temerè velle minus, pro arbitrio suo in quocunque loco restitutionem, sed solum, vbi culpa fuit se se extraxit.

3. Verùm, cuius expensis? Ducendus est, v. g. si ablatum in locum debitum, quis tribuet expensas, respondeo, tribuet debitor, subtrahitis iis, quas fortè, qui Dominus fuisset factorus, si ab illo equus non fuisset ablatum. Ita Sot. Val. Nav. Azor. Mol. Less. & c. munitur apud Dicast. l. c. m. 98. Ratio est, quia creditor, qui nunc est Dominus, pateretur damnum, si aliter iniustitia. Idemque est, si restitutio fiat ex ista retentione, quia tunc iam est ex delicto. Communi tibi, verbi gratià, equum per unum mensem, si in mora iniusta reddendi, unde ego Catanam præter omnibus rebus meis: debes tuis expensis translatum ad me equum, subtrahitis iis, quas ego fecissem, & talis subtrahes, si fecissem nullas: sic enim ad equum tibi rediret iniustitia, cuius mihi ex iniuria tua causa fuit.

4. Inquires: Si expensæ futuræ essent maiores, & æquales rei restituendæ, obligor, cum tanto damno eas pati? Surripui, verbi gratià, equum valoris centum reorum: expensæ autem, ad equum transferendum, addunt ad centum, ducescentos, trecentos auros, & obligor?

Respondeo, te absolute loquendo obligari, quia intristi, tu comede, hoc est, quia tu causa fuisti, quare tum debeas expendi, tu expende: neque enim Dominus ex tua iniustitia pati carentiam suæ rei debet. Dico (absolute) nam, si tu exhibendo tantas illas expensas, tuis non quidem damnum æquale, vel aliquantò minus, quam patitur Dominus ex suæ rei carentia, tunc etiam sine dubio teneris: sed si patereris longè maius, quod patitur Dominus ex absentia rei suæ, & tunc sibi solvet differti solutio, aut aliquo modo conveniri per iuras cum Domino. Ita Vas. Caiet. Nav. & alij apud Val. c. 10. d. 1. p. 20. Ratio est, quia Iustitia non advenit Charitati, quæ est finis omnium virtutum, neque pietatis, & rectæ rationi, quæ per omnes virtutes accurrit. At Charitas, & recta ratio dicat, non debet Dominum velle rem suam cum tanto rigore subtrahi, ut damnum adeò intolerabile debitori inferatur, ut æquali autem, seu aliquantò maiori, idè obligatus debitorem, quia in damno non adeò excedenti, restitutio debet haberi innocentis Domini.

5. Quòd si differti non possit solutio; vel propter absentiam in loco remotissimo, ac diuturnam Domini, non sit spes futuri temporis, quo res transmittatur ad illum cum moderatis expensis detur, nec per litteras, seu internuntios, Domini voluntatem explorandam, propterea debitor potest rem ablatam sibi retinere, sed vel disponendum de illa est, in favorem pauperum, vel componendum vi beneficij Bullæ Compositio, sicuti sup. cap. 1. §. 3. n. 20. diximus, fieri debet in casu, quo incertus Dominus est, quia in hoc casu moraliter indicator Dominus, ac si esset incertus. Idem potest in alio casu, quando debitor, propter inopiam, modo potest expensas, ne mediocres quidem faceret, transmittendam rem, vel ad Dominum admonendum, tunc enim pari modo, vel pauperibus rem elargitur, vel Beneficio Compositionis utitur. Ita Lud. à Cruce d. 4. Bull. Cruc. d. 6. n. 3. aliq. ab ipso citati. In utroque casu

Si per se voluntas Domini, ut res restituenda
suis consanguineis, Patri, Matri, Filiis, &c. multo
magis si pauperes sint, ipsis dandam rem esse, nemo
dubitat, ut diximus.

Quo loco, ex re accepta.

Si restitutio facienda est solum ex re accepta bona
v.g. quia habui equum, gemmas, vestes, quæ deinde
perierunt, si bos alterius ad meum præsepe con-
ductus est, &c. Profecto si restitutio fiat in loco,
& admoveatur Dominus: Quod si res
Domini sit transmittenda, Domini expensis trans-
mittenda erit, Ita Navarr. Mol. Rebell. Less. Regin. Val-
de. alique citati à Dicast. lib. 2. de inst. tract. 2. disp. 11.
§. 1. Ratio est, quia secus ego paterer damnum
si mea culpa, tunc enim Dominus ius habet in rem
mea, non verò in me.

Adverte hic tria; Primum, mihi esse compen-
sandas expensas, aliqui ex re ipsa extrahendas, si quæ à
me factæ sunt, ad sustentandum, verbi g. equum si quo
contractu, qui dicitur ex negotiis bene gestis.
Secundò, multum expedit, si Dominus admonetur, &
res inter amicum custodiatur: nam si superfluas expen-
sas sine rationabili voluntate Domini facias, illas amit-
tere, ut si equum, v.g. transmitters cum majoribus
expensis, quam equus valeat, si sine mortali custodia,
&c. Imò tunc si ob negligentem custodiam cum culpa
perierit equus, teneberis ad damni restitutionem,
et nulla damnificatione, Tertiò, si res transmitti ad
Dominum non potest, nec admoneri, nec expectari,
ut dicitur pauperibus, vel usus sit Bulla compositionis
inter modum iamiam num. 5. dictum. Nec tamen vide-
tur improbabile, posse retineri apud se, quia tunc res
comparatur rei habenti Dominum ignotum, iuxta dicta
num. 11.

Quo loco, ex contractu.

Si restitutio facienda ex contractu, & ex iusta
exceptione, distinctione opus habemus. Legatur Dicast.
lib. 1. Less. Valg. Reginald. ab eodem citati. Vel enim
restitutio est eadem numero, seu, ut loquuntur Iuris-
consulti, eadem res in specie, v.g. equus locatus, com-
modatus, depositus, vel restituendum est aliquid equi-
valens, v.g. emisti equum, debes pretium, vendidisti
recepto pretio frumentum, debes frumentum pretio rece-
pto æquivalens, accepisti prædium, debes censum, &c.
de utroque separatim.

Quoad primum: Asserit, debere restitui in eo loco, quo
conventum est, vel in eo loco, quem natura iniri contra-
ctus requirit. Verbi gratia, si in contractu locationis equi
appositum sit, ut hic equum restituas, hic debes, si ut re-
stituas Catanæ, quò pergis, illic debes, &c. At verò si
nulla conventio facta est, tunc debet respici natura con-
tractus, hoc est; an primò contractus, quem facis, sit so-
lum in utilitatem alterius contrahentis: Secundò, an so-
lum in tuam; Tertiò, in utriusque.

Si enim acciderit primum, si, v.g. habes depositum
solius in utilitatem solius Domini, ibi bona fide, id est,
sine fraude, & dolo debes restituere, ubi tu existis. Quod
si alio res transmittenda sit, fiat expensis, & periculo Do-
mini, modò non pereat ex tua gravi culpa. Ratio est,
quia locus tu pateris damnum, sine ullo Domini iore
contractu.

Si habes depositum solum in utilitatem tuam, te-
neris tuis expensis restituere in eo loco, ubi bona fide
habuisti Dominus, si tibi non commodasset, modò per
te non perierit, ne Dominus, secum rem suam transfulerit, de-
ducas tamen expensis, quas fecisset Dominus. Ratio est,
quia Dominus non debet pari damnum ex gratuito com-
modato, & ex alia parte non debet, nec ille lucrari, nec
perdere sine tua culpa, ex mero commodato, quò est
ex te gratuitum.

Denique, si rem habes in utilitatem utriusque, ut
in locatione equi, in qua & tu equi usum, & locans pre-
tium habet: tunc in casu, de quo loquimur, quando nulla
facta est conventio, videris primò aspectu, teneri tuis ex-
pensis, ne Dominus sine culpa lædatur: poro tamen, ex-
pensis utriusque; quia retorqueo argumentum, si enim
tuis expensis, tu lædereris sine tua culpa. Dividuntur er-
go æqualiter expensæ, sicut æquale est commodum. Im-
mò addo, non tardò debere solis expensis Domini, quan-
do scilicet Domini negligentia non fuit admonitus con-
ductor de loco, ubi restitutio facienda esset, ipse enim,
suo communiter usurpato iure, utens, ibi restituet, ubi
rem locatam recepit. Excipe, nisi sit recepta consuetudo,
ut alibi restituatur: ita in aliquibus locis equi locati ad
iter faciendum, restitui solent in locis, ad quos equitan-
do pervenitur, &c.

Quoad posterius, quando ex contractu debet resti-
tui res æquivalens iuxta divisionem factam n. 8. Dico de-
bere pari modo restitui secundum conventionem con-
trahentium, sive expressè, sive tacitè in contractu pos-
itam; At si nulla sit appositio conditio, regulariter fieri
debet restitutio, seu solutio, ubi tradita res fuit, & recep-
ta, v.g. hic vendidisti, hic locasti equum, hic solve pre-
tium, id enim videtur postulare æquitas: idque æqualitas
inducenda inter contrahentes. Quod si hic Panormi sub
conditione numeratæ pecuniæ loces Domum Catanæ
existentem, hic debebis, quia illud (numeratâ pecuniâ) id
tacitè, ne dicam expressè, importat, &c.

Ex quo vides, tum pro hac postrema doctrina,
tum pro præcedenti, maxime ex circumstantiis decerni
debere in tota hac materia locum, ubi sit restituendum
id, quod nos nunc innuimus sub nomine tacitæ, vel ex-
pressæ conventionis, & paulò superius sub nomine natu-
ræ contractus, in quo nunciamus tacitè imbibitur aliquan-
do vel expressè loci determinatio.

Hinc primò: Si in via tibi do mutuos decem au-
reos, certò non in via, sed ubi tunc ego proxime, immò
etiam longè habito, reddere debebis. Ita Bonacina loco
citato, num. 9. quod tandem concedit de Lugo loco citato
num. 104. quia ex natura mutui, quod est in utilitatem solius
mutuatarij, colligimus, Dominum rem suam habere de-
bere sine expensis: quia nisi expressè quid in contrarium
sit conventum, non est æquum, ut ego ex beneficio tibi
collato damnum patiar.

Quid, si mas, vel vendas in via, dilato pretio, vel res
quid, si vendas rem existentem in loco distanti, v. gratiâ,
dolum vini existens in tuo prædio? Respondeo, in his
casibus semper solere constitui in praxi locum solutio-
nis: quod si per incertam non constituitur, ad tacitas,
consuetasque in ea regione conventiones, modo paulò
antè dicto, erit recurrendum.

Hinc secundò: Si tibi promittam dare liberaliter
post annum equum, & ego ante annum domicilium mu-
tare cogar, certè sufficienter tibi satisfaciam, si equum
ibidem dem, ubi bona fide invenior. Ita Dicastill. lib. 2.
tract. 2. d. 11. d. 9. num. 118. quia ex circumstantiis his
peculiaribus, quod hæc sit donatio merè liberalis, quod-
que ego non consulto, ut effugiam ab equo donando,
sed bona fide peregrè abierim, colligitur, non aliter me
promississe.

Hinc tertiò: Censui reales, super rebus stabilibus
debitis, verbi gratiâ, super prædio, domo, feudo, &c.
(nisi expressè conventum aliter fuerit) solvi debent in
loco, ubi sunt res hypothecate: est enim census; quasi
pars fructuum rei. Idem de pensione Beneficij, ibi enim
debet solvi, ubi est beneficium licet sciam sæpissime
conveniri expressè, ut solutio exhibeatur, ubi degit Pen-
sionarius. Idem de legatis: debent enim dari, ubi hæres
hereditatem adiit, nisi aliter ex intentione Testatoris
colligatur, si quidem legata sunt pari modo partes extra-
ctæ ab hereditate.

In omnibus prædictis, quando res ad Dominum longè
distantem transferenda est, cui pereat, si pereat in via, di-
ximus §. 5. num. 3.

§. IX. Qua causa excuset iniquum.

1. **O**Vndecim causas affert Valentia 2. 2. disp. 5. q. 6. part. 7. excusantes à restitutione; & multa de his excusantibus lege apud Castro Pal. de iustitia. comm. disp. 1. part. 17. per totam. Præcipue sunt; Impotentia debitoris, Infamia Vitæ, Memborum periculum, Condono creditoris, Cessio bonorum, Res restituenda creditori nocitura, Præscriptio, Beneficium Bullæ compositionis, Solutio facta creditori sui creditoris, iudicis auctoritas. Quoniam verò ex his multa sparsim in toto hoc libro dicta sunt, cum de periculo infam. &c. cum de adulterio, de re nocitura creditori sup. §. 3. num. 2. de ingressu Rel. sup. §. 1. num. 7. de præscr. sup. tr. 1. cap. 4. de cessione bonorum mox n. 7. dicitur, multa autem sunt facilia, & passim obvia, nec desunt aliqua minus frequentia. Ideo prima hæc, quæ frequentissima est, brevi explanationi subiicienda duntaxat superest: si prius adnotetur, certum esse, excommunicationem creditoris, multò minus debitoris non excusare à restitutione. Ita Sylv. Suar. Less. alique apud Castro Pal. lib. 1. §. 5. At lucrum magnum à debitore acquirendum, tunc solum dabit causam ad differendam aliquantulum restitutionem, quando speratur sic debitor posse satisfacere omnibus creditoribus. Ita Layman, Lessius, alique apud Castro Pal. loco citato, §. 4. num. 4.

Impotia excusans à restitutione.

2. Impotentia ergo, seu inopia, causa est legitima, cur omitti, vel quod est minus differri, possit restitutio, quia vulgare est pronuntiatum: *Ad impossibile nemo tenetur*; vide quæ dixi Traet. 2. cap. 6. Cum autem fortior sit omissio (utique perpetua) quam dilatio, fortior ad illam impotentia, quam ad hanc sine dubitatione requiritur. Hinc lego apud Doctores Scotum, Navar. Valent. aliòque apud Bonacin. disput. 1. de restit. quæst. ultim. part. 2. contra Molin. disput. 754. posse licite aliquando ex detrimento, quod debitori sequitur, etiam si non concitatur in necessitate decidendi à suo statu, posse, inquam, licite differri restitutionem ad tempus, quo sine tanto detrimento fieri queat restitutio. Lego apud Lessium lib. 2. cap. 16. num. 22. & 25. cum, qui debet centum aureos, posse differre solutionem, si non potest nunc restituere, nisi prædium multò minoris vendat, quam valet. Lego apud Bonacinam, loco cit. num. 22. & 23. posse differri solutionem, quando ad restituendam statim, rem valentem ducenta, oporteret vendere centum; quod duplex dictum Lessij, & Bonacinæ explicant, quantum debet esse detrimentum, quod hanc licentiam differendi concedit. Lege apud Ioannem Medinam Codic. de restitut. quæstion. 2. ad 2. Lessium, Navar. apud Castro Pal. mox citandum; si periculum sit, ut filii se prostituant, & ne filij fiant latrones, vel ne debitor ipse pater ob summam indigentiam in desperationem incidat, posse differri solutionem. Addit meritò Castro Palaus de iustitia commutat. disput. 1. part. 18. §. 3. dummodo creditori inde grave damnum non obveniat. Hæc equam, absolute lego: At propter has causas potest restitutionem absolute omitti, non passim lego. Nam si deinde accedat maior causa, quale est periculum vitæ, membrorum, iactura notabilis, & diuturna propriæ sanitatis, gravis infamia, notabilis casus à suo statu, ut ut illi filij, verbi gratia, patetque, non habeant unde alantur, &c. non differri solum, sed omitti omnino poterit restitutio.

Qua ratione, qui differt solutionem ob causas prædictas, obligetur ad interest, quod ex dilatione forte paritur creditor, lege apud Doctores, de Lugo de iustitia disput. 21. sect. 1. a num. 16. Molin. Lessium, Rebelhum, aliòque apud ipsum.

3. Sed quid, si detrimentum illud, & periculum latrociniandi in filiis, & desperationis in patre, de facto

semper perseverent; Respondeo: Tunc non est imbabile cum Rebel. p. 1. lib. 2. quæst. 17. sect. 1. n. 39. peritens omitti posse restitutionem, si tamen prædicta diligenter remedia, nec illa mala perseverent, & mutatur illa pars; quæ sine magno detrimento potest grave inde damnum creditori non obveniat. Ratio est, quia secus debitor hic, & tunc daret creditores, si debitor plusquam ipsi deberetur, daret enim illud, ipsi debitori in illis periculis, & detrimentis tam bonis, quæ superari moraliter non possunt, ut superius animò debet, valet multò plus, quam illud quod debitor quod iustitia obligare non potest, quæ æquitate se respicit. Vnde §. præced. num. 4. Dixi notabiliter, quod debitor ad non notabilem iacturam, maxime quando bitum est ex delicto, ex omni recta ratione obligatur, nam idem obligavimus etiam ad partem, quando potest, &c.

4. Illa ergo inopia, seu impotentia, omnino à restitutione liberat, quæ primò debitor verè non habet, sed solvat. Secundo, quæ si solvat, sit extremè indigentia, quæ si solvat, sit graviter indigens; quod aliter supra in simili diximus, quæ quis notabiliter cadit in statu. Adverte illud, notabiliter quod, quia non notabiliter aliquibus. Proh, quam sæpe palliatur obligatio, tutionis, ut aliquando appareat esse moraliter impotens, quæ certe eius generis non est!

Ut è contrariis si creditori constet de impotentia, immoda debitoris, illi molestiam efferte non possunt. Indice petere, ut in carcerem debitorem committat. Bardi lib. 1. §. 10. num. 6. quia ius Creditoris est proximum impotentem, vel suspenditur, vel extinguitur. Video tamen sapissimè excusari Creditores urgentes, sæpe adesse spes, ut Debitor ita vexatus aliquam rationem inveniendi solvendi. An adesse possit alia excusatio, prædicta inquirat.

5. Adverte item si quis in statum honorificum cendisset propter rem alienam mala fide acceptam, facienda esse restitutionem, etiam cum diminutione sui talis status, quia hoc non esset cadere, sed recedere: multò magis si in pari necessitate esset, & rem surripuit, tunc enim debet esse melior conditio innocentis domini. Illic subadverte, si filius, verbi gratia, usurarij mala fide cepit possidere, teneri eum, cum diminutione status relictæ à patre, ad restitutionem, quia cuiusmodi possessio cum mala fide nihil ipsi obligatur: si verò cepit possidere bona fide, non tenetur ea à suo statu bona fide possessio decidere, ut restituit, si cognoscat ea esse bona aliena, quia quilibet ius ad conservandum statum bona fide facit. Vnde Dianam part. 1. §. tract. 14. res. 57. & ex Celsino, de Lugo d. 21. de iust. n. 12.

Impotentia Testis, & Notarij an à restitutione excuset?

6. In concursu extremæ, vel gravis necessitatis debitoris, & creditoris, quid faciendum, per aliam occasionem disputabimus. Verum, casus ille frequens desinit, & Notario, hic non est prætermittendus. Hic enim non raro falsis testimoniis, vel scripturis impetrant innocentem in amissionem bonorum, immò quando in periculum vitæ, se excusant à restitutione, & à revocatione dicti, vel scripturæ, ob æquale periculum, quod subirent. Sed communitur Doctores clarescere adversus hunc doctrinamque à nobis modò tractatam inculcant. Instat omnium sit Bonacina, cap. 8. præceptum disput. 10. quæst. 3. p. 3. numero 16. Quæres (ait) mirum est, ob cuius falsum dictum, inferenda est alteri mors, & mutilatio, teneatur ad retractandum suum dictum, ob periculum similis pæna incurrenda? Respondeo affirmativè (cum Valent. Bannez, Azor. Molin. Filluc. citat. lib. à Bonac.) modo credat se profuturum per retractandum, & modo in ferendo testimonio peccaverit. Ratio est, quia æquali damno, habenda est prior ratio innocentis. Tenet

non est aliter, quos ad falsum testimonium ferendum inducit, ut falsum retractent, & iis reusantibus retractare, tunc iudici fraudem aperire, Innocenscripiatur, quamvis sit vita periculum imminet, melior enim est conditio innocentis. Si Reus fuit per alios testes convictus, falsus testis nihil fecit, non est mirum, tunc ad nihil obligari, quia nihil damni intulit, ut supportis. (Legge Dianam part. 3. tract. 5. resolution. 105.)

Dicit modo credat se profuturum, quia credens se nihil profuturum, non tenetur retractare, cum nullus ad opus civile obligetur. Teneatur tamen restitutionem damnorum facere, cum illorum causa iniusta censetur. (huic dicto addo ego, semper iuvare, saltem per hominem gravem adducere iudicem de falsitate prædicta ex Dicastill. lib. 2. tract. 1. de iustitia, disp. 5. dub. 5. num. 5. nam certe tunc iudex maiorem diligentiam adhibebit exquirendi veritatem pro reo.)

Dicit modo in proferendo testimonio peccaverit morabiliter, nam qui bona fide perniciosam aliquam falsitatem dixit in iudicio, non tenetur cum tanta suo incommodo, cognita veritate, dictum retractare, cum ex nulla radice corripit ad hoc tenetur: in Sol. Navarr. & alij (Tol. Nav. Clau. Reg. Sylvapud Bon. ibid. quibus addit De Lugo tom. 2. de iustitia, disp. 30. sect. 3. num. 24.) Hæc ex Bonacina.

Quid, si verum crimen per testimonium prolapsi, sed iussit, utpote, quod erat occultum? Respondet cum Castro Pal. de iust. comm. d. 1. p. 17. §. 3. n. 6. cit. Less. Sanch. Pet. Navar. te tunc non esse obligatum vitam exponere, ut delinquentem liberes, sed solum, quando falsum crimen imposuisti. Ratio est (inquit) quia iam sententia erit iusta, si crimen verum fuit: ergo tu, licet peccaveris, non fuisti causa mortis iniustæ, &c. Vide solum latius. Hæc duo proximè dicta sic approbat S. v. Resolution. 2. Qui falso testimonio scienter contigit alium in iudicio periculum, tenetur etiam cum sua vita periculo, eum liberare, quod si sine culpa fecit, debet retractare, si possit sine magno suo periculo.

Cessio Bonorum.

7. Ad impotentiam reducitur cessio bonorum, de qua summam duo afferre sufficiat, alterum omnibus pervium, alterum singulare.

8. Primò: Cessio bonorum excusat quidem a restitutione in foro externo, non verò in conscientia, nisi verè impotens sit, qui cedit; ejusmodi enim cessio id est debitori suffragatur in foro externo, quia Princeps supponit miserum hominem non esse solvendo, unde si sit solvendo, nunquam Princeps intendit tollere ius creditorum, quod intendere iniquum sanè esset. Alimenta tamen, quibus secundum tuum statum parce vivas, te in foro conscientie posse retinere, immò, & occultare probabile est (sive ea accipias ex bonis quibus gaudebas ante cessationem, sive ex acquisitis postea) si quidem ad propria alimenta quilibet Ius habet; cum is, qui iis caruit, in gravi necessitate constitutus, in qua etiam alie. non posse succipi, nedum propria occultare, communis tum nunc est sententia.

9. Ex hac eadem doctrina illud obiter dicam: Nam maiores & filij, quorum viri, parentisque ad magnam sunt penuriam redacti sive culpa, sive etiam sine culpa, si post eorum mortem inveniatur non esse solvendo debitis à Patre virisque contractis, possunt ex bonis relictis tantum subterfuge, atque occultare, quantum satis indigeat ad vitam, solumque statum honestè conservandum. Ita Cælest. citans Scot. Azor. aliòsq. apud Dian. p. 1. præf. 14. ref. 57. Et in iudicio requisiti possent, cum equivocatione congrua, iurare se nihil occultare, putà nihil non ipsis debitum: & propter eadem rationem non incurrerent excommunicationem fortè latam contra ea bona occultantes.

10. Secundò: Proposita mihi nova quæstioncula fuit multatius: An Artífex, qui cessit bonis, possit in po-

sterum contra suum statum otiosi, an verò obligetur artem suam, ut antea exercere, quò aliquid præter victum (ut certe potest) acquirendo, creditoribus suis, saltem ex parte, satisfaciatur.

Respondet, Nonnulli apud Dian. tom. 3. tract. 5. Miscel. ref. 78. omnino hunc liberare ab operando fortasse contendunt, ex eo principio, quòd cessio, quando exhibitæ est cum ignominia, subit vicem perfectæ solutionis.

Et hanc sententiam mordicus tuetur, & probare contendit Thomas Hurtad. part. 2. mor. tract. 8. cap. 4. ref. 33. num. 433. Verum, quia communis, & solida sententia negat, tunc extingui obligationem, solum suspendi, quia tota ratio privilegij cessionis bonorum ducta est ab impotentia debitoris, & illa ignominia signa solum adduntur, ne passim huiusmodi cessiones cum damno Reip. intententur. Ita Covarr. Less. Molin. Turr. Fill. Bon. apud de Lugo tom. 2. de iust. disp. 21. sect. 2. quibus addit Castr. Pal. de iust. comm. disp. 1. part. 17. §. 11. num. 6. cit. Med. Nav. Sanch. & alios. Ideò Artíficem hunc omnino obligo ad laborandum iuxta suam conditionem, quò restituatur, quando potest, tum quæ ex contractu, tum multò magis, quæ debet ex delicto. Et ratio à priori est, quia quilibet obligatur apponere media saltem ordinaria, quæ conducunt ad finem, ad quem quis obligatur, cum certum sit, cum, qui obligatur ad finem, obligari etiam ad ordinaria media ad illum. Sanè quis non obliget ex virtute Religionis fidelem ad ambulandum à Domino sua ad Ecclesiam competentem distantem quo, die Dominico, Missæ inter sit Sacerdotem ex eadem; ad emendum Breviarum, quo horas Canonicas solvat; Patremfamilias ex virtute Charitatis, ad conquiritum consuetis hominum laboribus victum, quo familiam alar, & sexcenta alia? Pari ergo, immò maiori ratione, Iustitia, quæ fortius urgere solet, quam alia Virtutes, obligabit debitorem hunc artíficem (à quo ex cessione bonorum non cessit, ut dictum est, obligatio restituendi) ad laborandum secundum suum statum, qui labor medium est respectu ipsius satis ordinarium, quo finem obtineat faciendi æqualitatem, quam potest cum creditore. Nam, propter eandem rationem, hunc, & quemlibet alium debitorem non posse repudiare hæreditatem, vel quid simile, docet Sanch. Less. apud Castro Pal. loco cit. num. 4. qua hæreditate possit creditoribus satisfacere, quia hoc est medium ordinarium, & facile.

Paritas, quæ potest obici contra hanc doctrinam, ducta à Religioso, qui in nostra sententia non obligatur laborare ad solvenda debita contracta in sæculo, iam satis, superque dissoluta est supra, §. 2. num. præf. 12.

CAPUT II.

De Concausis, seu Cooperantibus ad actionem iniustam, ex quibus oritur obligatio restitutionis.

1. A Ntequam ad singulas causas accedam, duo præ omnibus adverte: Primò, has Concausas nunquam teneri ad restitutionem, nisi re ipsa damnâ secutum sit. Secundò, nec teneri, nisi adsit certitudo moralis, quòd id sit secutum, quòdque sit secutum ex eiusmodi causa. Nam quando de alterutro ex his ambigitur diximus diserte sup. lib. 1. in Dec. cap. 3. §. 7. v. Damnum secundo. Concausæ autem hæc, de quibus locuturi sumus, novem omnino sunt, his carminibus comprehensæ:

Iussio, Consilium, Consensus, Palpo, Recursus, Participans, Mutus, Non obstant, Non manifestans.

De his Concausis lege Azor. 3. p. 1. 4. c. 10. Less. l. 2. c. 13. Rebp. 1. lib. 2. q. 14. Valq. de rest. c. 9. §. 1. Molin. 3. ad. 719. Reg.

Reg. Bon. Laym. cum de res. Sanchez, in consil. 2. cap. 1. dub. 49. & de Lugo, tom. 1. de iustit. disp. 19. sect. 2. Dicast. lib. 2. tract. 2. d. 4.

§. I. Iussu, seu, quod idem est, Mandatum.

1. DE mandante, seu iubente, aliqua diximus agentes de homicidio l. 6. a. 4. §. 5. item de ratum habente quod certe hunc reducit, quæ sunt omnino recolenda, & hic proportionaliter applicanda.

2. Superfunt autem aliqua difficultates: Prima est, si mandatus excedit limites mandati, an ad restitutionem debitam ex excessu teneatur mandans?

Distingunt communiter DD. si talis excessus damni est ex communiter contingentibus, poteratque facile, ac debebat prævideri à mandante, tunc teneatur mandans; Ut si Petrus iussit me furari à Paulo centum, & ego ab eodem furor centum, & quinque; si iussit occidere Caïum, & per errorem occidi Titium Caïo similem, quam similitudinem cognoscebat Petrus, (id addo, quia secus excusabitur mandans, adeoque non erit irregularis, ut decrevit Sacra Congregatio apud Dianam, part. 9. tract. 4. res. 3. 1. sine, & ego dixi sup. lib. 6. cap. 4. §. 3. num. 35.) si iussit graviter vulnerare, & ego occido, &c. Ratio est, quia, cum hæc sint tam proximè conjuncta iis, quæ nullo à Petro mandata sunt, merito imputantur ipsi mandanti Petro.

At verò, si excessus non est talis, unde soli arbitrio mandatum excedentis attribuitur, ut si ego iussi leviter verberare, & tu occidisti; tunc merito mandans de eo excessu non tenetur. Lege Azor. loco citato, cui adde plures apud Dian. p. 8. tract. 7. res. 33; excusantes eiusmodi mandantem à pena ordinaria homicidij. Dixi modò (quam similitudinem cognoscebat Petrus) nam secus, excusabitur mandans, adeoque non erit irregularis, ut decrevit Sacra Congregatio apud Dianam, part. 9. tr. 4. res. 3. 1. & ego dixi sup. lib. 6. c. 4. §. 3. m. 35.

3. Secunda difficultas est: An ad damna, quæ mandatus fortè patitur propter executionem mandati, teneatur mandans? Verbi gratia, si ego, ob furtum ex tua iussione commissum, ad Tritemes damnor, an tu debeas mihi refarcire damna, quæ ex eiusmodi condemnatione confurgunt? Respondeo, esse item distinguendum, si cuncti distinguendum audivi à P. Iosepho S. Augustino celeberrimo nostræ ætatis in Panormitano hoc Collegio studiorum Præfeto, ac Theologiae, tum speculativæ, tum moralis excelsissimo. Nam, vel ego me spontè obtuli, atque idem est, si liberè acceptavi mandatum, multò magis si accepi pretium; & tunc tu mandans ad nihil teneris, ego enim ultro me periculis obicci; unde cum à te mandante injuriam nullam receperim, nō sum in aliquo refarciendus. Vel ego sum à te deceptus, seu coactus; & tunc ex Dicastill. lib. 2. de iustitia, tract. 2. disp. 4. dub. 4. num. 86. teneris utique; quia sic damnum meum sequitur ex injuria à te mihi per deceptionem, seu coactionem illata. Sed advertite, hoc damnum debere esse ejus generis, quod communiter contingere solet ex actione mandata: secus non esset voluntarium, ne indirectè quidem mandanti, nec propterea eidem sub pena restitutionis imputandum, ut ex modò dictis constat.

4. Litigabant (habe id obiter occasione mandati) duo anno superiore de quinquaginta mille, & amplius fortasse aureis: Alter ergo, cum premeretur à diligentia Procuratoris colligantis, cum aggressus de die est, infestisque duobus, vel tribus lethalibus vulneribus, aufugit; Quid deinde consecutum sit, ad nostrum institutum non pertinet, illud quæsitum est: An Procuratori huic vulnerato debentur expensæ vulnerum à dicto colligante? Ratio dubitandi erat, quia Procurator aiebat, se ex mandato colligantis ea negotia gerere, quare damna inde secuta, ipsi colliganti imputanda, atque adeò ab ipso refarcienda. Nec defecere, qui Procuratori faverent; ita ut valde notabilem sum-

mam extorserit à nimis benigno colligante. Damna res ad Tribunal delata est, & ego mirum interitus, mecumque aliquo doctissimo Theologo: Unde non debere (quamvis, si aliquid illi ex liberalitate garetur, congruum satis esse non negaverimus) Petrus quia Procurator illud negotium acceptavit: Sed quia pretio serviebat satis iusto: Tertio, quia damnum non erat ex communiter contingentibus, omnino per accidens, ad officium Procuratoris: Quam inductione, neque enim damna, quæ sequuntur bromutatio, si casu, v. g. decidit è recto, debent referri à Domino, qui illum pretio condidit; nec meritis debentur à Domino navis, damna nautæ ejusdem navis ab ipsis conductæ; & sexcenta similia. Quid si Procurator excedebat in verbis, vel in aliis quod iniuste offenderet alios, id ipsi imputetur, non verò ei, qui bona fide cum condidit, & nullo modo aliorum offensiones intendit. Taceo cetera, ut ad rem revertar.

5. Tertia difficultas proponitur in sequentem modum: Ego, promissis centum aureis, tibi præcipio, ut mecum occideres: mox penitentia ductus, ad te litteras, quibus diserte significo, ut omnino homicidio cesses: tu verò, ut promisso præmio perfringis, non recepisse litteras, mecumque inimicis meis hinc: Inquiris: An ego penas incurram mandantis, quæ adeò sunt irregularis, ac restitutionis tenis? Respondeo negativè, cum de Lugo, s. i. de iust. d. 19. §. 1. num. 24. Ratio est, quia sic tu non potuisti occidere mandatum meo, quod iam revocatum seivisti, sed tu arbitrio tuo. Illa duo etiam certa sunt: Primum, te non potuisse acquirere illam mercedem: Secundò, me quiolum ex ignorantia mihi persuasero incurrere irregularitatem, comperta veritate, nulla indigere dispensatione, esto, antea propter conscientiam eternam indignum Addo, & tertium: te obligari ad refarciendum quicquid damni ex tali homicidio, fortè mihi imputato obvenit, ut ex se patet.

6. Quarta difficultas: Quid sentiendum, si egodans revocem mandatum, verum, tu mandatum præ me non loqui feris; unde fiat, ut tu foreris, vel das nomine meo: Et tunc penas mandantis ego lapsus?

Respondeo, puto te esse. Ita idem L. c. num. 25. Ratio est, quia adhuc, licet per errorem, tu in vim mei mandati operaris, ac meum mandatum est principale causa illorum damnorum. Idem puto, si tu sciveris quæ revocationem meam, sed deinde incolpabiliter obire revocationis, damnum inferas ex vi mea iussione præterita: jam enim causa principalis damni est iussio mea. Sicuti est, quando, licet ego per Nuntium tempore revocaverim mandatum, revocatio tamen casu non pervenit ad aures tuas: tunc enim omnes docemur me mandantem sobiacere penas mandantis, & tunc mandatum meum ob revocationem iam factam, non amplius exstebat, sicuti certe non existit in casu præfenti.

7. Quinta difficultas: An si ego mandavi, ut damnum inferatur Petro, & iam non valeam amplius mandatum revocare, possum tamen Petrum admonere, ut libi cesset, an, inquam illum admonere teneat, si ita sit, si damnum effugendi: Respondeo, sine dubio obligor, ut tunc facere quantum possum, ne damnum meum causa proximo inferatur.

Quæstio quidem potest agitari, an semper teneat cum meo magno incommodum, & periculo, quod libi rem, si Petrum præmonerem? Et tunc respondeo, si confusus ab aliquibus id resolvit: Distinguendum est. Vel enim primò, si præmonerem, inciderem in damnum æquale, vel quasi æquale, ac Petrus, & tunc obligabor omnino: multò magis, si incidam in damnum levius; lege Dianam part. 4. tract. 2. de iust. res. 14. Ratio est, quia mea actio iniusti mandati, obligat ad amovendum damnum ab innocente, qui

lius, severius agendum, licet probabile sit, me obligari ad restitutionem. Ita Dicaſtill. *l. c. d. num. 14.* citans Rebel. Molin. Pet. Navarr. Caiet. Sorum, aliosque. Est tamen etiam probabile, me non obligari, nisi forte ad excessum. Ita Navarr. S. Tho. alique apud eundem *n. 15.* & ipse Dicaſtill. probabile putat. Explico singula singulis exemplis.

4. Exemplum primi dicti: Antonius, cum non sit determinatus ad injustam lesionem, intendit decem ad nocere consultores, non tamen deinde advocat, vel si advocat, me primum consulit, qui consilium illi de de inimico occidendo, quo unico consilio ille contentus, & motus, illum interficit. Aſſero, me teneri ad restitutionem, quia de facto damnum a consilio meo consecutum est: sicuti si ab alieno, & non a me consecutum fuisset, alij, & non ego, ad restitutionem essent obligati.

5. Exemplum secundi: Caius cum simili modo ad injustam actionem determinatus non sit, decem consultores advocat, & auditis novem, animo item firmo decrevit inimicum, occidere: sed postea supervenit meum consilium, a quo ipse Caius nihil movetur, sed ab illis novem motus inimicum interimit. Dico, me non teneri ad restitutionem. Ratio est, quia, quamvis ego peccaverim contra Iustitiam, inefficax fuit meum consilium ad actionem injustam, cum tota efficacia fuerit ab praedictis consultoribus. Si dubium sit, an meum consilium moverit, necne, Caius, quid sentiendū dixi *superius, lib. 1. cap. 3. §. 2. verbo, Suffragium.*

6. Exemplum tertij: Titius determinatus iam omnino inimicum occidere, ex meo consilio solum illud, habet, quod quia volebat occidere cras, occidit citius nempe hodie, & propter meum consilium occidit animosius, immo & crudelius. Aio, esse probabile me teneri ad restitutionem, quia de facto damnum infero: at esse etiam probabile non teneri, quia verum non est, a me damnum, quoad substantiam, fuisse illatum, fuit enim a praecedente deliberatione, & solum ego causa fui in qualitate, seu modo. Confirmabat hanc doctrinam nuper laudatus P. Ioseph de S. Augustin. a quo illam habui, hoc exemplo: Nam si segetes, verbi gratia, inimici mei conflagrarent, sine ulla spe auxilij, & ego ex odio flammam adderem, licet peccem, tamen, quia novum damnum non facio, non obligor ad restitutionem: ita ergo in casu nostro, &c. Loquimur autem solum de restitutione: nam ceterum, quando citius ex meo consilio mors alicui inferitur, cum sim causa accelerationis injustae mortis, in irregularitatem incurro. Scio Gasp. Hurt. de irreg. disput. different. 6. num. 20. in edit. Antwerp. 1633. sic habere: Non incurritur irregularitas, quando absque mandato, aut consilio, aut incitatione, aut animatione alias erat faciendum homicidium, quoad substantiam, quamvis aliquo ex his quatuor modis animus delinquentis fuerit ductus ad id faciendum, aut inductus ad id faciendum citius, vel crudelius: quia tunc dicto modo cooperans, quamvis in causa distincti numero actus non insit in homicidium quoad substantiam sed tantum, quoad modum. Hae ille: Quem videtur sequi Bannez apud Dianam part. 8. tract. 7. resol. 92. qui quoad illud (citius) placere non potest, cum verè qui ad mortem citius damnum insit ad substantiam homicidij, nec solum ad modum concurrat.

7. Consulto autem in hoc tertio dicto notavi illud (nisi forte, quoad excessum,) nam si quis erat determinatus ad forandum decem, tu verò excitas ad furandum viginti, te obligari ad restitutionem excessus supra decem, dubium esse non potest.

Quando Confessarius non dat consilium de Restitutione penitenti, quam is debet, & similia, diximus in *Methodo Conf. lib. 3. cap. 8. §. 3.* De his, qui consilium praebent, cum sint ignorantes, nec apti ad consilium praebendum, legatur omnino Vasquez de restitu. c. 2. §. 2. d. 5.

Non solum, qui consilium dat suum hinc leonem habet, verum etiam qui hortatur, dirigit, instigat, suadet, terret, minatur ad injustam patrandam lesionem, par enim est de hisce omnibus ratio.

Ceterum autem est consulentem teneri ad restitutionem damni illati, quia consulens damnum, verè causa est illius, ut merito Aristoteles 2. phys. t. 9. revocet consultorem ad causam efficietem. Immo adverto non teneri consultorem (id quod etiam dic de mandante, & similibus) teneri ad restitutionem, non verò eum, qui recipitur: quando nimirum exequens bona fide, & invincibiliter se gerit, dum interim consultor, seu mandans consultus in iustitia est.

1. Iam verò tria hinc difficultatem habere solent? Primum, quid, si revocetur consilium? De quo tamen dixi *sup. lib. 6. c. 4. §. 5.* cum de homicidio. Secundum, quid, si consultatur minus malum? de quo etiam dixi *sup. lib. 5. cap. 1. §. 4.* cum de invitante ad peccat. & cum de transgressum. Adde. Dicaſtill. *sup. cit. num. 74.* Tertio, quid, si iniusta actio alias fieret, etiam alterius consilio non accedente? de hoc iam hic subdo.

2. Si actionem quis iniustam peregrisset, etiam si meum consilium non accessisset, accessit tamen dumtaxat meum, non verò alterius, ex quo meo consilio motus ille egit injuste, ego teneor ad restitutionem: Ita Sorus, Caiet. Covarr. vel Rebel. quos citat, sequiturque Dicaſtill. *lib. 1. de iust. tract. 2. d. 4. d. num. 8.* Si autem ille erat, sive ex se, sive ex aliorum consilio determinatus ad iniuste agendum, accessit tamen etiam meum consilium, ex quo ille nihil motus est, ego non teneor ad restitutionem. Ita Mol. Less. Vasq. & communiter apud eundem *loc. cit. n. 11.* Si denique ille erat determinatus ad iniustam actionem, sed meum consilium, quod supervenit, solum illum movit ad citius, crude-

§. II. Consilium.

Non solum, qui consilium dat suum hinc leonem habet, verum etiam qui hortatur, dirigit, instigat, suadet, terret, minatur ad injustam patrandam lesionem, par enim est de hisce omnibus ratio.

Ceterum autem est consulentem teneri ad restitutionem damni illati, quia consulens damnum, verè causa est illius, ut merito Aristoteles 2. phys. t. 9. revocet consultorem ad causam efficietem. Immo adverto non teneri consultorem (id quod etiam dic de mandante, & similibus) teneri ad restitutionem, non verò eum, qui recipitur: quando nimirum exequens bona fide, & invincibiliter se gerit, dum interim consultor, seu mandans consultus in iustitia est.

1. Iam verò tria hinc difficultatem habere solent? Primum, quid, si revocetur consilium? De quo tamen dixi *sup. lib. 6. c. 4. §. 5.* cum de homicidio. Secundum, quid, si consultatur minus malum? de quo etiam dixi *sup. lib. 5. cap. 1. §. 4.* cum de invitante ad peccat. & cum de transgressum. Adde. Dicaſtill. *sup. cit. num. 74.* Tertio, quid, si iniusta actio alias fieret, etiam alterius consilio non accedente? de hoc iam hic subdo.

2. Si actionem quis iniustam peregrisset, etiam si meum consilium non accessisset, accessit tamen dumtaxat meum, non verò alterius, ex quo meo consilio motus ille egit injuste, ego teneor ad restitutionem: Ita Sorus, Caiet. Covarr. vel Rebel. quos citat, sequiturque Dicaſtill. *lib. 1. de iust. tract. 2. d. 4. d. num. 8.* Si autem ille erat, sive ex se, sive ex aliorum consilio determinatus ad iniuste agendum, accessit tamen etiam meum consilium, ex quo ille nihil motus est, ego non teneor ad restitutionem. Ita Mol. Less. Vasq. & communiter apud eundem *loc. cit. n. 11.* Si denique ille erat determinatus ad iniustam actionem, sed meum consilium, quod supervenit, solum illum movit ad citius, crude-

3. Si actionem quis iniustam peregrisset, etiam si meum consilium non accessisset, accessit tamen dumtaxat meum, non verò alterius, ex quo meo consilio motus ille egit injuste, ego teneor ad restitutionem: Ita Sorus, Caiet. Covarr. vel Rebel. quos citat, sequiturque Dicaſtill. *lib. 1. de iust. tract. 2. d. 4. d. num. 8.* Si autem ille erat, sive ex se, sive ex aliorum consilio determinatus ad iniuste agendum, accessit tamen etiam meum consilium, ex quo ille nihil motus est, ego non teneor ad restitutionem. Ita Mol. Less. Vasq. & communiter apud eundem *loc. cit. n. 11.* Si denique ille erat determinatus ad iniustam actionem, sed meum consilium, quod supervenit, solum illum movit ad citius, crude-

1. **Q**ui siue per suffragium secretum, siue alio modo consentit, ut fiat actio iniusta, obligatur ad restitutionem, id quod ex dictis de consensente, cui valde affinis est consensus, satis liquet. Adde tamen omnino ea, quæ dixi lib. 1. cap. 3. §. 7. ver. *Suffragium*: & videatur insuper Dicastill. lib. 2. de iustitia, tract. 2. d. 4. dub. 5. à num. 93.

2. Sicut autem iniustus est, qui per suum suffragium actioni iniuste consentit, ita non raro erit iniustus, qui non consentit, ubi assentiri per iustitiam deberet, seu quod idem est, ubi suffragium negat, quando in favorem alicuius, vel in bonum Reip. illud ferre oportebat. Id certe colligitur ex dictis, & videri poterit latius apud Doctores, Molin. *disp. 732*. Dianam p. 3. tract. 2. de dub. Reg. res. 6. de Lugo tom. 1. de iustitia, *disp. 19. scilicet. 2. §. 3. à num. 60.*

3. Palpo, seu Palpator, id est, qui laudando, & adulando alium, vel contra, irridendo, arguendo alterius ignaviam, est causa actionis iniustæ, tenetur utique ad restitutionem; Idque, etiam si non laudaverit animo, ut fieret actio iniusta. Satis enim est, si præviderit damnum ex sua laude secuturum: nam si esset cum inadvertentia inculpabili, ex generalibus regulis involuntarij excusandum fore scimus omnes. De hac eiusmodi adulatione iterum meminimus me dixisse in *Methodo confess. lib. 2. c. 7. §. 3. nec inutiliter recoleres locum illum.*

§. IV. Recursus.

1. **I**l, qui malefactorem recepat, qui protegant, qui securitatem præbent, ad iniuste agendum, vel ad non restituendum, quique prædon serviant, quos omnes sub nomine Recursus comprehendimus, peccant, & ad restitutionem tenentur: quia, ut sic sunt causæ actionis iniustæ. Ut sic, dico; Non enim semper, si latro ad te divertat, ut ante delictum, tu vel tacite, vel expresse promiseris illum receptare, unde ipse hac fretus receptione, furatus sit. At post commissum iam furtum, vel homicidium, si illum casu recipias, ne is à lictoribus, verbi gratia, comprehendatur, vel ob aliam causam, cum latronis, ut sic, receptor non sis, restitutionis reus nec eris. Nam propterea Molina *disp. 733*. Dicastill. alios citans lib. 2. de restit. tract. 2. *disp. 4. dub. 7.* merito excusant Aduocatos, & Procuratores, qui defendunt in iudicio fures, vel exstant in iis, in quibus ipsimet fures possunt se iure defendere; (Defendere autem, & excusare se possunt, quando culpa est occulta, immo quando non est semiprobata, quando iniuste vexantur, non servato iuris ordine, &c.) Eos enim defendunt, non ut fures, sed ut ius habentes in prædictis. Neque obstat hos, qui defenduntur, & eos, qui ut amici, receptantur, probabiliter iterum reddituros ad latrocinia, nec iam ablata reddituros: id enim ipsis imputabitur, non vero iuste defendentibus, vel casu receptantibus. Casu, inquam, si enim data opera, & ferè semper, veretur, ne latro hoc receptaculo filius, male agat, & tu formalis sis latronis receptor.

2. Hinc fit, ut peccent, & restitutionis obligationem contrahant Pater, Dominus, Princeps, &c. si videntes filium, famulos, vassallos iniuste agere, consilos in potentia ipsorum, eos, si possunt, non compescant: quia dum sic animati, & in domibus, ac Civitatibus tunc recepti delicta committunt, suam culpam in Patrem Dominosque sine dubitatione transmittunt. De Patre Dominosque recipientibus domi amantiam filij, vel famuli, vide *superius*, l. 5. c. 1. §. 4. num. 22. & 23.

3. Non deest tamen interdum excusatio in recipiente: Cum enim actio mera receptandi sit ex se indifferens, potest admittere causam excusantem, qualis est metus mortis, vel notabilis mali proportionati, ut ex

dictis *suprà*, lib. 5. cap. 1. §. 2. per totum facile colligitur immo merito Rebellius p. 1. lib. 2. *quæst. 6. num. 40.* excusationem asserit propriis, qui latrocinium in dirum suum recipiunt, si nimirum sint alij, à quibus aequè reiperentur, tunc enim, cum damnum committitur, fure inferendum sit, non iudicabitur moraliter receptio esse illius damni causa.

§. V. Participans.

Participes criminis appellantur non eos qui proxime, & simul cum fure, verbi gratia, iunxerunt, prædanteque participant, hi enim proprie non participant, sed causæ principales vocantur, & sunt; sed eos, qui furem, verbi gratia, vel homicidam comitantur, etstant, qui explorant fenestras, subministrant viam ad damnum, & c. quique causæ minus principales damni. Quoniam verò esse hic participes criminis coincidit non raro cum aliis causis præstantibus, hæcenus explicatis, vel certe est alia commune ad illas, ideo nihil separatim de huiusmodi participatione dicendum occurrit; Nam utrumque participes furti est obligetur ad restitutionem, quod hic explicandum esset, paulò post §. 7. & c. modius expediemus.

§. VI. Mutus, Non obstant, Non manifestans.

Hæcenus causas explicuimus damni pollicemur, requirit brevis instructio de negativis. Mutus dicitur, qui loquendo, reprehendendo, clamando, suscendo potest impedire damnum proximi, & tacet. Non obstant, qui potest facto suo, id est, alio, suamve operam præbendo, impedire damnum, nec tamen præbet. Non manifestans, qui potest latrocinium inferendum, vel illatum, quo pacto inferretur, vel resciretur, nec revelat tamen.

1. Porro regula cetera sit huiusmodi, ex Dicastill. lib. 2. de iustitia, tract. 2. *disp. 4. dub. 8.* Qui non loquitur non auxiliatur, non revelat, uno verbo, qui se neque gerit, si possit, & debeat ex iustitia (Quæ debet ex iustitia, quæ est Charitate, diximus nos passim colligit Dicastill. loco citato num. 138.) damnum impedire, peccat, teneturque ad damni restitutionem, verò sine notabili incommodo possit quidem, sed non ex iustitia debeat, sed solum ex Charitate; etiam, si tacer, non tenetur ad restitutionem. Veritas regulæ ter ex dictis: ut etiam ex dictis liquet, propter tantum grave nocuementi, qualis certe est iactura gratiæ familiaris, honoris, vitæ, proportionata ad damnum proximi, qui taceat, non impeditur, non obligatur ex iustitia, vel quasi iustitia (lege Navarra. lib. 3. cap. 4. num. 123. Mol. *disp. 735*. Dicastill. loc. cit.) quia non cum tanto onere ordinaria hæc assumuntur: nisi quid amplius exposcat pactum, ut in Milite, & Parocho, &c. diximus lib. 6. cap. 1. §. 1. & c. Quod si quis, cum teneatur ex charitate, contra tamen se negative habet ex odio, ut damnum alteri inferat, Respondet adhuc non teneri hunc ad restitutionem. Ita Dicastill. loco citato, num. 131. multos citans, de quæ nos *suprà* docuimus lib. 6. cap. 4. §. 1. Quia quamvis peccet, ex malo affectu, ex nulla tamen parte est causa externi damni. Afflictus enim internus criminis damni causa esse nequit, & silentium ipsius, & omissio auxilij, cum sint negativa, positivi damni causa esse non possunt.

4. Sed quid, si mihi obligatio ex sola Charitate, etiam nullo modo obligato, volenti tamen impedire furtum, verbi gratia, contra Petrum, Antonium deat, ut non impediam: peccabunt Antonius contra iustitiam cum onere restitutionis?

Respondeo negativè, si sine vi, vel fraude fuerit cum his, affirmativè, ita Molin. *disp. 735*. Lefebvre cap. 13. dub. 10. num. 66. apud de Lugo tom. 1. *disp.*

ill. coll. 3. num. 101. Ratio utriusque est, quia si Petro nihil
collatur ex iustitia, nihil contra iustitiam ab ipso
collatur Antonius sua mera suavitatem; at si vi, vel menda-
cia, tollit aliquid Petro, quia is habet ius, ne vi, & fal-
sitate impediat a bono consequendo: sicuti propter
rationem rationem solemus dicere, si impediatur quis Te-
mentum vi, & fraude, ne alicui relinquitur legatum, ob-
ligatur ad restitutionem, non vero si mera suavitatem; ita
ad restitutionem, non vero si mera suavitatem. Antonius
autem presentem. Si forte ab odio movetur Antonius
ad restituendum, cum ex interno affectu peccare, An-
tonius est manifestus.

Quid, si mihi volenti impedire furem, ne is furem
ad eodem Petro, ipse fur det mihi pecuniam, ne
impediam a furando obligorne primò ad resti-
tutionem damni illati ipsi Petro a fure. Secundò, obli-
gatorne ad reddendam eiusmodi pecuniam domino, id est,
ipso furi.

Respondet ad primum: Si teneris ex iustitia, impe-
dire, & propter datam pecuniam non impedis, quis
autem, te teneri ad restitutionem damni; Lege Dian-
ti, tract. 6. ref. 58 alios citantem. At si solum teneris
ex Charitate, puto, te non obligari ad prædicti damni
restitutionem, ex hoc capite, quod mediâ pecuniâ non
impedis, quia acceptio pretij tibi dati a fure non te
magis obligat ad impediendum, quam antea obligaba-
tis; Si ergo antea non obligaberis ex iustitia, nec obli-
gaberis postea. Neque obstat, quod securior, & ani-
mosior sit latro ex certitudine, quod tu non impedis:
Non obstat, inquam, quia hanc securitatem eodem
modo poterat ipse habere, si tu sine pretio ipsi promi-
ssis non impedire. Ratio autem ulterior, cui neque
certitudo, neque promissio non impediendi augeant
tuum obligationem, est, quia tunc redditur fur animo-
sior, non ex positiva tua actione, sed ex negativa omis-
sione, quæ omissio non reddit ex se animosiores la-
trones, sed ipse latro ex se utitur hac ommissione ad
maius suam securitatem. Quod si aliquid addas, per
quod furem animosiores positivè reddas, obligari ad
aliquid proportionatum restituendum, paulò antè iam
diximus.

Respondet ad secundum, Te non teneri restituere
pretium acceptum: Semper intellige, si fur de suis
bonis pretium dedit. Lege, Sotus, Navar. apud de Lu-
go tract. 103. contra Molin. Ratio est, quia, tunc illi
vendi operam tuam, id est, ommissionem impediendi,
quam ommissionem poterat ponere, & non ponere, ut
monstrat dictum est supra, lib. 7. cap. 5. §. 3. à num. 8.
Vnde etiam debes recollere, si post acceptum pretium
res est integra, id est, adhuc potes impedire dampnum,
vel potes facere, ut illud refarciatur, te (ne perfereres
in peccato) debere rescindere contractum innum cum
fure, & restituere pecuniam, atque ad id impedire dam-
num, ut ibid. explicatum est.

Ex dictis infero: Primò, ex Molin. disp. 735. Less.
lib. 4. dub. 10. num. 75. Laym. lib. 3. sect. 5. tract. 2. cap. 5. n. 7.
de committere, famulum, cui cura alicuius rei com-
missa est, si non impedit (cum possit) furem sive extra-
neum, sive ex consensu & domesticis, obligari ad re-
stitutionem; Famulum vero, cui res commissa non est,
obligari ad restitutionem solum, si non impedit fures
extraneos, non autem, si non impedit consensuum, seu
domesticorum. Quoad domesticos enim, si, quando po-
terat, sine suo notabili incommodo, eos impedire, ta-
men non impedit, peccabit solum contra Charitatem.
Ratio horum est, quia omnes famuli sunt Custodes
domus respectu exteriorum, at respectu domesticorum
solum ille censetur Custos, cui cura rei commissa est.
Si tamen servus videat consensuum congregare res Do-
mini, ut noctu cum illis fugiat, obligari quemlibet
servum ex iustitia docet de Lugo tom. 1. de iustitia, di-
sp. 19. sect. 3. num. 106. sine, quia tunc ille, qui fugam
parat, censetur, ut extraneus. Nomine autem famuli,
cui cura rei commissa est, intelligitur etiam, quicum-
que ille, cui datur clavis loci, ubi res servatur, & ille,

Part. I.

cui committitur cura loci, verbi gratia, penus, horreus
&c. & ille, qui praeficitur, tanquam moderator totius
familiae, vel loci, & ille, qui dominum comitatur, quoad
res, quas secum Dominus fert, &c. quia per hæc offi-
cia videtur his rei cura à Domino commendata.

9. Inquires: Si sint multi famuli, quibus incumbat
cura Domus, & nemo impedit furantem, cum tamen
impedire potuissent; unde gratia, clamando, &c. obli-
gantur singuli in solidum, non restituentibus con-
familis, an solum pro rata? Respondeo, obligari in so-
lidum, à Lessius loco citato, dub. 11. num. 29. Vasq. c. 9.
de test. §. 3. dub. ult. Ratio est, quia vel singuli separatim
sumpti poterant impedire totum dampnum; & tunc iam
directè obligantur. Vel singuli non poterant, poterant
tamen adiuti a consensu, & tunc pari modo obligabun-
tur, nam quilibet erat ex iustitia obligatus advocare
ceteros, seu se promptum exhibere ad impediendum, ut
ceteri invicem animati ad repellendum furem, accu-
rèrent. Quid, si quilibet prævideat consensuum non accu-
suros? Respondeo, adhuc omnes obligabuntur in so-
lidum, quia cum singuli non clamaverint, fuerunt
causa iniusta, unde invicem consensui putarent, se non
posse solos impedire dampnum: & sic de facto dampnum
non impeditum fuit ex culpa singulorum, qui dum non
clamaverunt, seque promptos non exhibuere, fue-
runt in causa, ut quilibet putaret consensuum non accu-
suros.

10. Infero secundò: Custodes Vincæ contrahere
onus restitutionis, in clamet, furemque impediatur, at,
qui non est Custos, quamvis peccet, non prohibendo:
si sine incommodo posset: tamen quia solum peccat
contra Charitatem, onus restitutionis non contrahere.
De his custodibus vide plura apud Fangund. lib. 8. in Dec.
cap. 5. num. 6. & 7.

11. Infero tertio: Excusari testem (esto, per Tolet.
lib. 5. cap. 31. Rebell. loc. cit. num. 63. Reg. loc. cit. num. 100.
non excusetur) à restitutione damni secuti, si iudicè
interrogatus veritatem non manifestet. Ita Molin. &
Sylvester. quos citat, sequiturque Less. lib. 2. c. 30. dub. 8.
num. 59. quibus addit Tanner. Dian. p. 3. tract. 5. ref. 54.
Ratio est, quia quamvis testis tunc obligetur ex iustitia
legali, vel ex Charitate, veritatem aperire, non ta-
men constat, obligari ex iustitia commutativa, cum
ipso obligetur, neque ex contractu, neque ex quasi con-
tractu, id est ex officio.

12. Infero quartò: Custodes portarum, seu Gabella-
rum, Nemorum, & similes ex officio, nisi manifestent
fures, teneri ipsos ad restitutionem damni illati. Ita Mol.
d. 739. de Lugo. 1. de iust. d. 37. sect. 9. f. 5. Val. d. 5. quest. 11.
p. 4. Sot. lib. 5. q. 4. art. 4. Patet, quia tenentur ex iustitia.
Quid de pena, quam reus actori, vel fisco solveret,
si revelatus esset, atque ad id condemnatus? Respondeo,
cuiusmodi Custodes, multò minus testes, & alios priva-
tos ad hanc refarciendam non obligo, ex probabilissi-
ma sententia. Ita Dian. par. 3. tract. 5. ref. 64. Dicast. lib. 2.
de iust. tract. 1. d. 4. dub. 8. num. 165. ex Vasq. aliisque? ubi
n. 293. agit: An cum reo iam incursio in penam possis pacisci
danda pecunia. Ratio est, quia hæc pena non debe-
tur, nisi post sententiam, sententia ergo quomodo cum-
que impedita, cum ius nondum acquisierint actor, vel
fiscus, nihil debent non manifestantes.

Idem quoad penas, dicendum erit (ut notant Tanne-
rus, Less. Sanch. Vasq. aliique apud Dian. 3. m. 6. ref. 35. de
Lugo. 1. de iust. d. 37. sect. 8. n. 97.) de iudicibus, qui non
condemnant (esto, cum peccato) Reum ad solvendum
aliquid actori, vel fisco, vel alteri, quod ex pena, etiam
conventionali, debeat reus? immò idem dic de facien-
tibus, etiam positivè, fugere eos, qui essent condemnan-
di ad penam pecuniariam, &c. Ita apud eundem Dian.
de de Lugo. 1. c. Ratio est, quia pari modo hanc pec-
nam reus debebat post sententiam. Solum ergo tunc de-
betur index restituere, quando iniquam proferet senten-
tiam, vel vexat litigantes, &c. quia Reus ad iustam senten-
tiam, & ad suam indemnitate iustitiae semper habet.

LI

De

De Custodibus se abscondentibus, quod facilius delinquentes deprehendant, dixi lib. 5. c. 1. §. 4. n. 2. & 3.

§. VII. Quo ordine ha Concausa restituere debent?

1. **P**racipua difficultas ea hic est, ut videatur, cui nam ex his concausis incumbat restituere primo loco; in cuius defectum deinde concausa alia succedat. Id ita breviter statuo.

Si plures fuerint causa eiusdem rationis, & ita, ut aequè teneantur restituere, restituere debent pro rata. Verbi gratia, si sunt duo exequutores, qui intulerunt proximo damnum decem aureorum, debet quisque quinque restituere. Quod si unus nolit, vel non possit: certe quia uterque tenetur in solidum, succedit secundus ad obligationem restituendi totum, id est, in dicto exemplo decem; Cui tamen secundo debet alius refarcire suam partem, seu ratam, quam debebat.

2. Tunc autem plures aequè tenentur, quando aequalem influxum habuerunt in totum damnum, id, quod tamen §. sequenti clariùs explicabitur. Nam si unus sine communicatione cum aliis fuisset causa solum partis damni, ad partem tantum suam restituendam obligati, nimis est clarum.

Si verò non omnes fuerint causa eiusdem rationis, unus enim fuit, verbi gratia, exequutor, alter palpans, unus iubens, alter rei ablatae custos: erit maxime distinguendum; id, quod tribus dictis explicabo.

3. Aio primò, si res aliena, vel ejus pretium, vel pars extat apud aliquem, rursus, ab aliquo res mala fide consumpta est, ij debent primo: ceteri in horum defectu, qui ceteri ab eo, apud quem res extat, vel à quo mala fide consumpta est, refarciri debent. Ita Vasq. de restit. cap. 9. §. 1. dub. 3. n. 44. & 53. Mol. d. 737. n. 2. Excipe, nisi de mandato alterius damnum aliquis dederit, & in primum rem alienam acceperit; nam tunc mandans etiam ante hunc tenetur restituere, quia tunc ipse est causa principalis damni, qui semper est prior obligatus ut mox num. sequenti subdam. Restituente autem eo, qui primo loco debet, id est, principali, cetera minus principales causa, liberae manent à restitutione; sed restituentibus minus principalibus, debet principalis compensare his totum, quia hi successerunt loco ipsius.

4. Aio enim secundo, si accessit iussio, seu mandatum, seu coactio ad injustam actionem, iubens debet prius, exequutores verò in defectum iubentis, qui iubens debet semper, ut modò dixi, exequutoribus refarcire totum. Ita Vasq. loco cit. n. 54. & 56. Excipe, nisi exequutores in damno inferendo moti fuissent ex se, vel quocunque modo fuissent etiam & ipsi principales, id est, qui augebant negotium suum. Ratio dicti est, quia tunc iubens, mandans, cogens, licet non sit causa moralis damni exequens, est tamen principalis, ut ex se patet. Ratio exceptionis est, quia tunc exequutores sunt ipsi certè principales.

5. Aio tertio, si nullus fuit iubens, tunc exequutor debet prius; cetera concausa, ut palpans, consentiens, motus, & alia tenentur solum in defectum exequentis; nisi in his ceteris extaret aliquid ex furto, tunc enim ex n. 3. tenetur sine dubio illa concausa. Et quid non ha cetera concausa, quae secundo loco debent, non debere unam priorem altera, docet Vasq. loc. cit. sed omnes pro rata juxta maiorem, minorémve influxum ad damnum datum, ad arbitrium prudentis, quem influxum, obligationemque ex influxu exurgentem, mox §. sequenti clariùs me declaratum modò promisi, de Lugo autem de iust. & in cap. 1. d. 19. 3. n. 131. distinguit aliquos casus, quando ex his concausis prior debeat, quam alia; quem, si est ortum, lege.

6. Illud hic praeterire nolo: Si fortè laesus remittit uni ex concausis, non statim censendum esse, ipsum ceteris remississe; sed esse distinguendum: Nam si remittit principali, sanè intelligitur remittere ceteris: at si remittit alicui ex causis secundariis, tunc principalis te-

netur ad restituendum totum, id est, ad maiorem restituendam ipsi laeso, & suam partem ipsi laeso. Causa verò cetera secundaria, quibus non est sum casu quo in defectum principalis debeat restituere; non obligabuntur ad totum, quia debet illa pars, de qua una ex concausis obtinuit remissio. Lege Dicast. l. 2. de restit. tr. 2. d. 4. dub. 1. & 11. cetera lina d. 737. docet, principalem tunc totum debet restituere; sed non explicat cui, domino scilicet, an remissum compartem remisso. Sed, ut dixi, si pars non esse deneganda remisso, quae remissio à domino facta est in favorem remissi, ergo ab illo laeso litas demenda non est.

De hac tenus in hoc §. dictis, lege Molin. & Dicast. ratos, ibi enim multa minutiora omnino videntur. Sed illud non est inter minutiora communiter. Dixi enim paulò ante tunc plures causas aequè quando aequalem influxum habuerunt in totum damnum. Id enim verò (ut cognoscamus quantum influxumque damni causa restituere debet) diligentem §. sequenti explanationem exposcit.

§. VIII. Quantum singula damni Concausa restituere teneantur.

1. **P**otest primò aliquis esse causa damni, partialitate causa; Potest secundo, esse causa damni, totalitate causa; Potest tertio, esse causa damni, partialitate causa.

2. Esse causam damni partialitate effectus, est solum partem damni facere independentem à quacunque causa. Ingrederis, v.g. vincam, collecturus uvam, alij sine tuo consensu, vel adhortatione eandem ingredieris, & spoliatur: Tunc tu causa es damni partialitate effectus; tuam enim partem solum facis, & ut modò dixi, certum est ex Mol. d. 734. n. 1. tunc solum ad eam partem restituendam obligari.

3. Esse causam damni totalitate causa est, si totum damnum, id, quod duplici modo evenit per Primò, si à te sine alterius auxilio totum damnum totum vinea, verbi gratia, spoliatur, & tunc totum debere restitui, vel per alteri ignorat. Secundo, si damnum fiat cum auxilio alterius, sed ita, ut etiam sine auxilio fieret à singulis: ut si duo lethaliter horum feriant, singuli vulnus lethale infligentes; vel si consulant furtum, ita ut singulorum consilium sufficeret ad illud furtum moveat: & in hoc etiam certum est ex Dicast. l. 2. de rest. tr. 2. d. 4. dub. 1. singulos debere totum damnum, si fortè alter partem sit, vel nequeat restituere, quia verè sunt causa totius propter damni.

4. Esse causam damni partialitate causa est, si totum damnum, sed cum auxilio aliorum, ita, ut quod singuli non facerent, faciant omnes. Exemplo res clarior: Si duo, verbi gratia, pondus grave fortissimè, neque forte, neque consequenter furtipere unus partem tunc singuli, causa partialis damni totius sunt, cum autem sint causa adaequata, & in hoc modo causae di damnum, difficultas est non vulgaris (quam vasq. & confusè tractatam invenies à Doctoribus) an singuli debeant restituere totum damnum, atque adeo in solidum, casu, quo alter partem suam nequit, vel non reddere; an verò satis, si partem suam restituat, suum influxum ad damnum datum, maiorem, vel minorem iudicio prudentis aestimandum.

5. Ut autem id melius decernatur, sint haec duo regulae, saltem pro praxi probabiles, quas colligo ex quibus Doctoribus apud Dian. quos citat, sequitur de Lugo r. 1. de iust. d. 19. scilicet. 2. à n. 80. item ex Vasq. de rest. cap. 9. §. 1. n. 34. & Dicast. lib. 2. de rest. tr. 2. d. 4. dub. 1. dec. 2. à num. 29 lege etiam dub. 9. Prior: Quando per causam damni ita ad damnum concurrat, ut ex ipso, nulla alia causa superveniente, adhuc totum damnum, non obligabitur, nisi partem damni

mentur, mensurandam à Viro prudenti, iuxta mentem influxus ad damnum datum.

Posterior: Quando sine illo, non fieret totum dictum damnum, obligatur ad totum in solidum, ita ut non reatente alio partem suam, totum ipse debeat.

6. Ratio prioris Regula est: quia obligatio restituitur ex damno, quod quis sua actione proximo inferit: sed qui influit in damnum partialitate causa, diminuit inferit: ergo diminuit oritur obligatio, ergo non est rationabile, ut ex diminuta obligatione teneatur ad restituendum.

7. Ratio posterioris est, quia tunc causa illa requiritur causae totali: licet enim illa causa partialis solam non poterit totum damnum ponere, poterit tamen totum impedire sui concursus subtractione: si enim illa non accessisset, nihil damni ab altera co-causa factum fuisset: si ergo non se subtraxit, & non impedit totum, quod certe poterat, ipsi imputabitur totum damnum.

8. Ex priori Regula infero militem gregarium satis probabiliter obligari ad restitutionem totius damni, quod sit ab exercitu: Ita Less. lib. 2. cap. 13. dub. 4. n. 37. Mol. disp. 34. alique. Illud enim etiam sine ipso fieret. Et quavis ipse concurreret ad totum damnum, omnes enim milites animantur ex consorcio commilitonum, tamen est valde exigua animatio concepta ex praesentia ipsius unius militis: immo non ratio ejus erit tanta vilis, ut modicissime animer, unde modicissime debeat: praeter illud damnum, quod forte ex se immedie intulit.

Pari modo idem dicimus in consulentibus damnum, immo & in adhortantibus ad illud, quando omnes consultores vel hortatores ita sunt causa totius damni, ut adhuc sine consilio, & adhortatione consultatus, & exitus sufficeret erat totum damnum illaturus: solum enim debebunt, quantum damni prudenter praedicabitur commensurari ad tale consilium, vel adhortationem. Idem puto, si factum fuisset totum damnum, sed mea hortatio fuit causa, ut fieret aliquantulum citius, nec per dilationem impeditum nullo modo fuisset damnum: idem, inquam, puto, licet contrarius sit Valquez, sed nobiscum est de Lugo locis citatis, quia anticipatio illa, quae à me provenit, partum, immo aliquando nihil damni videtur addere, si hujusmodi damnum ab altero paulo post erat omnino inferendum.

9. Ex Regula posteriori infero, illos duos ferentes, & suspicientes ambo pondus, quod neuter potuisset (quod fuit exemplum allatum n. 4.) obligari in solidum ad totum damnum, quia singuli poterant impedire damnum ipsum totum Infero praeterea, singulos suffragantes, & consultores tunc teneri ad restitutionem totius, quando unum suffragium, seu consilium nihil faceret sine altero. Requiebantur, verbi gratia, decem suffragia ad conciliandum decretum de damno inferendo, quia novem non sufficiebant. Dico omnes decem suffragantes obligari in solidum, quia quilibet, si se subtraxisset totum damnum impedire potuisset. Quod si conclusio iam decreto, accederet alius, iam nullius damni causa hic erit. Quare, licet peccet, non obligari tamen ad restitutionem diximus, lib. 1. decal. c. 3. §. 7. verb. Suffrag. Infero item, si duo ingrediantur domum ad furandum verbi gratia, centum aureos, ita ut altero sine altero non ingrederetur, in solidum obligari, atque aded ad totum altero nolente, seu non valente suam partem restituere. Legi Sanchez lib. 7. Dec. c. 2. n. 19. Idem dic, si duo se invicem animant, ita ut sine hac mutua animatione non sequeretur damnum. Idem in similibus, quia in his casibus singuli impedire poterant totum damnum.

10. Obiicit: Ex priori regula sequitur, illum gregarium mihi belli militem, sicuti si parvam, siue nullam incurrit obligationem restitutionis, ita nullam incurrit irregularitatem, quia iam sine ipso fierent iniustae

Part. I.

illae occisiones, & ipse immediate nullam fecit; idemque in similibus privatis homicidiis: at id videtur esse contra Sacros Canones, irregularitatem fulminantes contra quoscumque quocumque modo concurrentes ad homicidium.

11. Respondeo, nego sequi illum non fore irregularem. Ita Hurt. & DD. communiter apud de Lugo loco cit. num. 94. Ratio est quia onus restitutionis enascitur ex ipsa natura damnificationis, iuxta illam igitur debet eiusmodi onus mensurari. At non equum est, ut quando ego debilissima causa sum alicuius damni, totum illud restituere debeat. Irregularitas vero, cum sit poena iuste ab Ecclesia propter bonas rationes fulminata, iuxta eius legem mensurari debet; lex autem canonica (c. sicut dignum, §. ult. de homicidio, c. quod in dubiis, de penis, iuxta Glossam, docet cum communi Sylvest. v. Bellum §. quest. 3. Navar. & Covarr. apud Laym. lib. 3. tract. 3. p. 3. cap. 1.) eam imponit cuicumque, qui quomodocumque live partialis, siue totalis causa sit iniusti homicidij, Erit ergo ille miles irregularis, quia occisiones sunt ab exercitu toto, cuius ipse pars est, quamvis debilissime in eas influens; sunt enim illae caedes tanquam ab una causa. Certè si decem homines inimico decem levia vulnera infligant, quae singula non sufficerent ad eum occidendum, sufficerent omnia simul, omnes irregularitatem contraherent, quia verum est dicere; omnes concurrerunt ad homicidium, tanquam unam causam: ergo etiam in casu militis, de quo agimus, levitas illa influxus non excusabit irregularitatem.

De milite autem in bello iusto, quoad irregularitatem ex defectu levitatis, alia est ratio, de qua vide Layman loco citato; Vide etiam sup. §. 2. n. 3. ubi irregularitatis etiam damnavimus eum, qui solum celerioris mortis, quamvis alias omnino sequenda causa est.

Quando est aequale dubium, an concurreris ad iniustam actionem, siue tanquam causa principalis siue minus principalis, an tenearis restituere, iam supra monui me dixisse lib. 1. cap. 3. §. 7. v. Damnum; & poterit etiam videri Dicastillos, l. 2. tract. 2. de rest. disp. 4. dub. 2. num. 39. citans Sylv. Lessium, Avilam, Rebellium, Medinam, Sanchez, aliosque.

CHAPUT III.

Quatuor Casus à Caramuele adducti in materia Restitutionis ex penduntur.

Primus, De servo infirmo

Primus Casus. Caram. l. 2. Theolog. Mor. num. 480 Ambrosius servus gravi morbo periclitatur, & deservit à Medicis. Petrus autem, qui non proficitur artem Medicam, sicut pharmacum, quod illi omnino sanet: petitur primo, An obligetur illud ipsi praebere? Secundo, An possit ipsum vili pretio emere, & postea curare, sibi que curatum retinere? Ad primum, cum multi doceant, neminem teneri ad medicinis, sed posse se committere Deo, ut multi sanctissimi viri fecerunt, & ex alio capite nemo tenetur strictius vitam suam servare, quam alienam; Ambrosius non tenebitur nisi pharmacis, nec tenebitur Petrus eidem pharmacum praebere.

3. Ad secundum posse emere vili pretio, quia tunc tunc valet homo, cuius vita desperatur; idque verum est, etiam si Petrus teneretur dare illud pharmacum, nam non teneretur ex Iustitia, sed ex Charitate. Haec Caramuel.

4. Verum, mihi nulla ratione probantur: Primo enim displicet, quod tanquam certum supponit in responsione ad primum, neminem teneri uti medicinis: quod falsum est de medicinis ordinariis; aliisque mediis saltem, non multum difficilibus ad vitam conservandam, ut diximus nos superius, lib. 5. cap. 2. §. 1. Exemplum autem

Ll 3 Sancto

Sanctorum solum probat, id ad summum licite posse
vel ex peculiari Sancti Spiritus instinctu, vel quoad
extraordinaria media. Secundò, et lata disparitas in-
ter vitam meam, & alienam : nam esto, quoad vitam
meam, possum cedere juri meo, ut aliqui, licet falsò,
putant, ut quoad vitam alterius, longe alio est ratio:
ille enim alter in extrema necessitate non cedit juri suo
nolendo à me medicamentum, sed verò maxime requi-
rere præsumit.

5. In responsione ad secundum, factum est vili-
pretio valere hominem, cuius vita desuperatur, si solus
addeat in promptu medicamentum certum, multo ma-
gis si est debitum, quamvis ex solo titulo charitatis; si
enim medicamentum est in promptu, ac certum, &
certè absolute vita desperata non est. Secundo, si ve-
ri debeat ex iustitia, si ve ex charitate, satis est, ut ipsi
debeat: tantum enim valet cumulus hereditatis, si ei
debeatur mille ex iustitia, quam si certò debeatur
quocunque alio titulo, v. g. ex Charitate; immò ali-
quando magis, propter maiorem certitudinem. Fac-
ti debent certum ex iustitia à creditore, qui difficil-
ius solvit, & centum à S. Ioanne Eusebiofynario ex me-
rita charitate; quid tanquam æstimabimus tu eligeres?
Vides quæ dixit Molina *sup. m. 3. cap. 8. §. 2. num. 9.* eodem
consistente Caramuel: Medico debenti mercedem pau-
perem ex obligatione Charitatis, si sup-veniat alia
obligatio iustitiæ, non videri mortaliter ei superaddi
novum onus. Ita ergo, quamvis Petrus solam ex cha-
ritate debeat mercedem servo, tantundem moraliter erit
pro vita servi, quantum si debeat ex iustitia. Non in-
terim n. 9. posse lue tantæ arti meritam mercedem pe-
ti à Medico, vel à Petro: verum, hæc alia est conside-
ratio. Quòd si oblitus est Petrus in negando me-
dicamento, facit vitam servi esse desperatam, & ab
alio tertio posse vili pretio redimi, sed an ab ipso Pe-
tro, qui hanc oblationem in suam deponere ex cha-
ritate obligatur, ex universaliter dictis *sup. lib. 7. cap. 5. §. 3.*
n. 2. cùm de acceptis ex turpi causa, colligi potest.

Secundus Casus.

De rebus immistis.

6. *Acquisit* [ait Caramuël 2. Theol. mor. num. 250.] *de-*
minium *mifione*, cum paucæ res aliena ita *immifcen-*
tur, ut *diffingui* non possint: tunc enim teneris recompen-
fare proximo *dammum* ex hac *mifione* illatum, juxta tamen
res itis *immiftas* reines; Ita omnes. *Confulto* dixi debere
ita esse *immiftas*, ut *diffingui* non possint: nam si aliena
sint multa, nunquamque sint poterunt ita *immifceri*, ut non
possint *diffingui*: Hæc ille.

7. Ex his unum placet, alterum displicet. Placet acquiri dominium per eam missionem, quæ paucæ res alienæ ita tuis immiscetur, ut distingui non possint id quod nos etiam docuimus *sup. c. ult. §. c. 3. §. 4. num. 15.* Displicet vero illud (si alienæ sint multe, nunquam tuis poterunt ita commisceri, ut non possint distingui) displicet, inquam. Primum, ad hominem, quia si paucæ res alienæ, ut rectè supponis, doctè Caramuel, tuis immixtæ discerni non possant, ergo nec discerni possunt alienæ multæ paucis tuis immixtæ: si enim discerni possent alienæ multæ inter paucas tuas, etiam discerni possent quæ paucæ inter alienas multas, discretis enim alienis multis, iam necessarid quæ remanent erunt tuæ. Displicet secundo, quia clarè probatur, falsum esse, tuas res paucas immixtas alienis multis semper posse distingui: vel contrâ, alienas multas immixtas paucis tuis, distingui semper posse. Quis enim est tam oculatus, & lynceus, ut unciam vini sui immixtam cum vini amphora alieni, vel contrâ, faciat discernere, quæ sit sua uncia, quæ sit aliena amphora, vel contrâ? Sic in frumento, sicut in pecunia ejusdem generis, sic etiam in aliis rebus, in ovis, in lanis, vel serico ejusdem coloris, &c. Hæc satis, nam quid de acquisitione dominij per

misionem sentiendum sit, nos disputavimus *sequitur*
§. 4. a num. 15.

Tertius Casus.

De promissione in diem.

8. *Qui in contractu* (ait Caram. l. 2. Theol. mor. rom. 669.) *se daturum promittit Petro mille die Pasche* & statim non solvit peccat contra fidei unitatem. *Non post terminum* clausum solvere. *Neque liber erit* ab obligatione quousque solvat de facto. Ratio est, quia *contractu* habentis. Dabo tali die, vel Pasche sequenti enim illud (salcem) non subintelligatur, nemo contractum. Verum, qui libere promittit se daturum Petro mille die die Pasche, idque corroborat iuramento, si postea die statim, peccat utique quidem, sed non obligatur peccare amplius. Et ratio dispariatis est, quia in contractu illud diem statutum Pascha, mille illi auri tantum promittitur. Unde qui promittit, iussit non dare, & ideo quenter retinet alienum: sed qui libere promittit, postea diem statutum Pascha, illi auri mille ad instantem promissionem pertinent, si sunt: ergo alienum non retinet, quod inde addebit obligatio; Hæc illi.

9. Displicet resolutio : Nam licet disparitas *den*
et obstat tamen illam ratio ab ipso allata , per *al-*
saltem nam sic arguo : Quid contrahat ad diem *firmum*
ideo obligatur post illum , quia subintellexit , *firmum*
sed qui iuravit *clare* liberaliter ad eundem diem , *regula-*
ter subintellexit *saltem* , ergo , &c. minor probatur .
regulariter nemo addicit promissionem alicuius *die* ,
enim addiceret , certe sine alia disparitate explere
esset , non obligari deinceps . Ut votum de ieiunando *die*
die fixo , vel preceptum de audiendo Sacro die Do-
minico , non obligant pro die sequenti , quia dies se-
quentis , nec sub voto , nec sub precepto comprehendit
est : idem ergo esset in iuramento , si sic iuratum per
die fixo esset . At regulariter , ut dico , non solet in com-
muni *usu* humano aliquid temporale homini liberaliter
promitti sub hac conditione temporis *statum* .
Princeps , amico sic : *Cras in tui gratiam liberato a sa-*
cræ tuum fratrem , tuum servum . *Cras dabo tibi milia a-*
reos . Nunquid intelligi ita , ut affigat diei crastine pro-
missionem ? nequaquam . Et pauperi quidem si dicit
Cras dabo tibi vestem , quâ cooperiaris ; Nunquid
pauper post duos veniat dies : dices : *Abi , frater ,*
missa mea fuit addicta diei hesterno . Dixi tamen (*regula-*
riter) quia ex circumstantiis aliquando colligitur pro-
missio esse addicta diei , vel temporis , sicuti aliquando
dicimus in *Voto* . Si enim cras ego instituo *publicum*
convivium , & tibi promitto etiam cum iuramento
datum cibos tibi , & *tue familie* , clare apparet , si
eo die non accedas ad eos accipiendos , me sequenti
ad nihil obligari , quia ex circumstantiis perspicuum
promissionem hanc addictam fuisse ad diem *commune*
convivii .

Quartus Casus.

De Mutuo cum quadam obligatione.

10. An Pettus, si illi Antonius probabitur, auri-
bie deberet centum aureos, daret eidem Antonio rem
mutuos, sub onere, quod mille, & centum restitu-
nimirum hos mille, & alios centum, esset ne usufructus
Respondet Caramuël, l.2. Theol. mor. n.73. Si debitor
probabiliter, usufructum non esse: esse, si dubit. Ratio quia
si dubie, imprudens erit existimando sibi deberi illam pec-
niam de qua dubitat: Est enim Antonij, quantum non cer-
stat esse Petri; quare Vsurarius erit quia vellet, sepe
item, etiam illam pecuniam. At si probabiliter, prout
operabitur: existimando illam pecuniam perire ad se
cum quilibet posse operari sine peccato in probabilibus
quare nihil prater sibi debitum recipit. Hæc illa.

11. Sed certe sicut illud de dubio absolute placet, sic illud de probabili displicet ex principiis intrinsicis. Ratio est, quia universaliter docet, ap. lib. 1. cap. 3. §. 3. a. in quolibet rei probabilitate semper esse confidentiam, ex quam parte fieri possit; cum igitur in casu nostro Antonius sit in possessione, non poterit per illam privatam auctoritatem a sua possessione perturbari: ad locum citatum, ubi de hac re fuit, & ubi dicitur, an adit pro Caramuele extrinseca aliquorum auctoritas.

CAPUT IV

Quomodo se gerat Confessarius: s. quando penitens, cum possit, non restituit, nec debita solvit.

1. Torquet id sapientissime Confessarios; Qui propterea non ratio a fidelibus reprehenduntur, quod facilius sint ad absolvendos eos, qui cum satis locupletes habeantur, ac alieno fruantur, nec restitunt. Vtrosque scilicet doctrina, quam, ex Dicastill. in fine huius tractatus de restitutione, pro paxi Confessariorum asserre oportet, primum indicavi.

2. Quare ergo in hanc rem docet lib. 2. de rest. tract. 2. §. 10. d. 1. a. num. 6. (lege etiam Molin. tom. 3. disp. 756. de loco disp. 20. tom. 1. de inst. d. 20. sect. 97) ago claritatem gerat in tria distinguo? Primum; De eo, qui potens restituere, non restituit: Secundum; De eo, qui iustus a Confessario, ut restituit, nondum paruit. Tertium; De eo, qui cum non possit restituere in foro interno, praesumens potens in externo.

Potens restituere, non restituit.

3. Quoad primum Debitor qui sine aliqua causaratione potest commodum totum debitum restituere, & non vult restituere totum, sed tantum per partes, non potest licite a Confessario absolvi. Ita Sot. Maior, Molina, alique ab ipso Dicastill. citati. Navarrus tamen, Henricus Ang. Gabr. apud eundem, docent posse licite, quando idem Confessarius duo videt ex penitentis dispositione. Primum quod data ei hac dilatione, restituet, & non aliter. Secundum, quod creditor ex hac dilatione non incurrat damnum aliquod: quia tunc, inquit, cum Confessarius utiliter gerat negotium creditoris, videtur eum consentire. Hanc illi, sed certe videtur consentire auctori ob avaritiam, & obstinationem debitoris; unde ipse debitor a peccato sic non excusabitur, unde absolvi nec poterit.

4. Nihilominus probabilis erit hac Navarri sententia, si praeter illas duas condiciones, addatur tertia: scilicet, quod debitor habeat ignorantiam probabilem, ex qua sit in bona fide, putans se modum satisfecisse suae obligationi neque teneri ad amplius: quia tunc Confessarius, si praevideat nihil profuturum, monendo de ipsius maiori obligatione, potest eum absolvere, ne abeat desperatus: in quo non solum creditoris, sed etiam penitentis negotium agit, in id & Dei, cuius minister est, hoc s. v. f. f. Armilla, & Petr. Navar. Et hic quidem probat hanc ignorantiam communiter excusare debitoris, quia alius maior pars Reipublicae in statu damnationis existeret; quis enim, inquit, est, qui vel testamenti executionem, vel debiti solutionem non hoc praetextu differat.

5. Hinc autem ex eodem ibidem, num. 9. videbitur seque, Confessarium teneri ad non monendum, sed absolvendum huiusmodi penitentem: Et quidem merito, supposita ea opinione, quia si penitens non habet impedimentum, ut absolvatur hic, & nunc, & ex monitione Confessarii non sperat aliquid melius, sed potius, ut desperatus abeat penitens, imo ut commit-

tat novum peccatum? peccabit Confessarius, monendo.

6. Non tamen puto cum Dicastill. num. 10. Ita male facturum Confessarium, qui timens de probabilitate ignorantiae talis hominis diceret: Ego non audeo te absolvere, quare alios Confessarios, non tamen bene facit, aperiendo illi omnem veritatem, quam timet ei non profuturam, sed potius ob suam culpam nocituram.

7. Quod si ipse debitor petat doceri, non videtur posse illi negari vera doctrina, nec occultari veritas, cum iam dubitet, & conscientia laesa sit: sic Dicastill. num. 11. Ego vero removeo illud (non videtur) & aio, absolute non posse negari veritatem, ut distincte dixi lib. 3. meth. Conf. cap. 4. num. 8. & 9. Sed redeo ad Dicastilli doctrinam.

8. Notant autem Auctores, praesertim Maior, Navarrus, Corduba, Navarra, hac eodem modo locum habere, si debitor sit ex delicto, si ex contractu. Dicastill. num. 12.

Quod verum est; sed ignorantia probabilis frequentius contingit in debitis ex contractu, ratio in debitis ex delicto.

9. Eodem autem modo (Dicastill. num. 13.) videtur philosophandum, si debitor velit partem debiti statim restituere, & partem differre (in quo tantum casu loquuntur auctores) si totum velit differre: quia ignorantia eodem modo potest contingere circa totum, & circa partem.

Iussus a Confessario, nondum restituit.

10. Penitenti, qui prima vice fatetur se culpabiliter non restituisse alienum, tunc tamen habere firmum propositum statim restituendi, non est neganda absolutio, Dicastill. num. 17. ex Petro Navarra, Navar. Corduba, Henr. Suar. aliisque ab ipso Dicastill. citatis. Si tamen his, aut ter, aut saepius fuerat iussus in aliis Confessionibus restituere, & tamen, cum posset, non fecit; regulariter non est absolvendus, quousque fecerit re ipsa restitutionem. Ratio prioris partis est, quia: sicut in omnibus aliis Confessariis credere potest, & debet penitenti, ita in hoc. Ratio posterioris est, quia talis homo est in periculo proximo, experientia ipsa compertum, iterum differendi restitutionem. Ideo non recte putant Anglez, & Ledesma. apud eundem Dicastill. esse probabile absolvi tunc illum posse: nam idem posset de concubinario, qui saepius iussus, non eiecit domo concubinam.

11. Dixi autem (regulariter non esse absolvendum) nam talis esse posset penitens, talesque circumstantiae possent occurrere, ut Confessarius debeat esse contentus suo proposito restituendi, etiam si antea saepe iussus omiserit restitutionem. Dicastill. num. 18. ex Navar. Valentia, Molina, Azorio.

Et Molina quidem tom. 3. d. 756. exemplum adhibet, ut si Confessarius non leviter credat, penitentem re ipsa restitutum statim, sine mora, quia non ea acrimonia fuerat illi iussa restitutio, in aliis Confessionibus. vel si aliae adsint circumstantiae ad id credendum, praesertim si injungat illi, ut non prius accedat ad Eucharistiam, quam restituat.

Non potens restituere in foro interno, &c.

12. Quoties penitens accidit cum impotentia restituendi, est absolvendus, si dicat se habere firmum propositum restituendi, etiam, saepius ante restituere culpabiliter omiserit: idque, etiam si restitutio facienda sit ex decimis, Dicastill. num. 19. ex Molina. Ratio est, quia Concilium Tridentinum, dum praecipit Confessariis, ne absolvant debitores decimarum, quousque eas solverint, intelligendum est loqui de debitoribus potentibus restituere, & qui non restituendo

peccanti vnde impotentes bene possunt absolvi, eiam si in exteriori foro habeantur excommunicati, si in conscientia excommunicationem non incurrerunt, quia iam erant impotentes, quando lata fuit excommunicatio. Verum, ut dicitur in materia de Excommunicatione, hi monendi sunt, ut in foro externo se gerant prout excommunicatis. Dicitur ibid.

13. Quod si erant potentes, quando excommunicatio lata fuit, eamque te vera incurrerunt, non possunt absolvi à peccatis extra articulum mortis, nisi absolvantur ab Excommunicatione per eum, qui per Bullam verò Cruciatam possunt absolvi, si prout cautionem, de quo latè alibi.

Hæc ex Dicitillo. Nos verò quando quidem implicitis questionum dumentis (utinam inoffensivè) iam tandem emersimus, finem imponamus, ex libro, æque bonâ lectionum veniâ tantisper camus.

FINIS LIBRI OCTAVI.

Laus Deo, Beatissima Virgini, ac Beato Aloysio.

LIBER NONVS.
IN DECALOGVM.

Non falsum testimonium dices.

IN ALIQUO testimonium affers contra proximum. Primum, intra te ipsum, si temerè illo iudices. Secundò, coram Iudice, si falsò eundem proximum denunties, accules infames, &c. Tertiò, coram non Iudice, si de eodem perperam obloquaris, de quibus omnibus hic erit breviter disputandi locus.

CAPVT PRIMVM.

De Falso, seu temerario Iudicio.

Discrimen inter Dubitationem, Suspicionem, Opinionem, & Iudicium.

IN quatuor voces, Dubitatio, Suspicio, Opinio, & Iudicium, in hac re nostra, sic differunt: Si intellectui proponatur aliquid obiectum, circa quod debeat iudicare aliquid, de quo sufficientia indicia minus apparent, unde is hæreat, nesciatque, an affirmare potius debeat, an negare; dicitur esse dubius. Et, si quidem intellectus tunc veluti suspensus, & perplexus nullum actum eliciat, dicitur dubitare negativè. Si verò eliciat actum, quo se dicit dubitare, dubitabit adhuc negativè; sed quia additò iam est eiusmodi actus quasi reflexus, dicitur ab aliquibus dubitare positivè.

2. Quod si Intellectus, ex insufficientibus indiciis, incipiat adherere uni parti, licet imperfectè, & cum magna formidine oppositi, dicitur eiusmodi actus suspicio propriè dicta. Si verò ex iisdem insufficientibus indiciis adherent uni parti determinatè, licet cum aliqua formidine oppositi, dicitur opinio. Vnde advertis, suspensionem propriè dictam esse veluti inchoatam, & imperfectam opinionem, ab eaque distingui secundum magis, & minus.

3. Si denique firmiter intellectus uni parti adhæreat ita, ut saltem moraliter de re non dubitet, dicitur iudicium certum elicere. Dixi (saltem moraliter) id enim satis, superque est ad iudicium certum prædicere: nam ad iudicium certum speculativè, debet addi evidentia, per quam iudicet intellectus, aliter rem se habere metaphysicè non posse.

Conditiones requisita, ut Iudicium sit mortale.

4. Iam verò certum est primò, Iudicium temerarium ex se esse peccatum mortale, quia sic gravis contra iustitiam iniuria fit proximo. Neque valet dicere: Prohibet docent nonnulli modo mox explicando, cap. 4. num. 7. non esse mortale, etiam sine causa, crimen est mortale, apud se solum rem non evulgatam, certò iudicare perperam de altero, Non valet quidem, is enim, non dicit nisi verum; At in casu nostro iudicat malum grave ex insufficientibus indiciis, ex vi illorum falsum est. Et sanè graviter quis proximo iniurius esset, si crimen falsum de eo, etiam uni probarer.

5. Quatuor autem conditiones requiruntur ad contrahendum hoc mortale. Prima conditio, ut Iudicium sit plene deliberatum. Hinc, si cui, dum videt hominem egredientem ex aliena domo, representetur, cum eum forem, is non verè iudicat: sed potius ei proponitur obiectum, de quo est iudicandum: proponitur autem vel ex suggestionem demonis, vel ex quadam naturalis sagacitate Naturæ. Cùm igitur tunc ne Iudicium quidem adhuc sit, sed representatio eius, quod iudicari debet, iudicium temerarium esse non potest. Rursus usu venire non raro solet, ut intellectus ex se solum voluntatis motu deliberato, iudicet aliquid finitum, tunc, cùm potius sit actus primò primus, quam voluntarius, verè Iudicium temerarium (quod, ut ut sit mortale, debet plene voluntariè procedere) nequaquam erit.

6. Secunda conditio, ut si in re gravi, quia seu levis erit iniuria. Colligitur autem hæc gravitas ex qualitate, & professione personarum, de quibus iudicium. Vnde grave non erit, temerè certò iudicare